

Kései beszélgetések

**RÉSZLETEK A KRÚDY VILÁGA C. KÖTET
INTERJÚIBÓL**

A KÉSEI BESZÉLGETÉSEK ELŐSZAVA

Szokatlan kísérletre hívjuk olvasóinkat. Mint mágusok egykor a szellemeket bűvös mondókákkal, úgy idéztük mi is Krúdy Gyulát kizárólag szavakkal, az emlékezés szeszélyes útvesztőjére bízva magunkat. Szakítottunk ezúttal az irodalmi hagyománnyal. Ősi (de egyben modern formát választottunk): az emberi szót, a hétköznapi beszéd mondatait, a rögtönzés-szülte, de mégis már az emlékezés iszapjában szunnyadó valóságos, vagy annyi év után annak vélt történeteket.

Hiszen csupán Gutenberg után vált kizárólagossá az írásbeliség. Azóta csak a népdalok s népmesék ismeretlen teremtoi és megújítói őrizték az anyanyelv parazsa alatt az élő nyelv minden gazdagságát, irodalom nem stilizálta (gazdagította vagy szegényítette) eredetiségét.

S nem anakronizmus, hogy éppen a technika százada adta vissza a technika eszközeivel, a hangrögzítő berendezések mind differenciáltabb s raffináltabb tökéletesedésével ismét az élő beszéd polgárjogát az irodalmi nyelv mellett? Az atomkorszak küszöbén kezdődik valami új a rádióval, a hallott beszéddel, s a televízióval a hallott beszéd és a látott beszélő párosításával. De legfőképpen a magnetofonnal, mely az emberi beszéd Keresztelő Jánosaként rövidesen az irodalom nyelve mellett visszavarázsolja „lefényképezi” a modern ember érzés- és gondolatvilágát, annak eredeti frissességével és természetességével.

Igy megteremtődött a lehetősége a nem irodalmárok milliói számára, hogy „irodalmat” csináljanak bűvös vagy hétköznapi szavakkal. S hogy még nem született meg korunk Homérosza, az – meggyőződésünk – a termékeny idő szeszélyes játéka. . . Sokhelyütt már írók, művészek és hétköznapi emberek, írástudók és a betűvetést alig értők szabadultak fel a fogalmazás görcei alól s könyvek állítódta össze kötetlen beszélgetésekből életekről, sorsokról, műhelyvallomásokból vagy belső monológok hangszalagra vett „jegyzőkönyveiből”. Hányan beszélnek szívesebben, mint írnak, hányan mesélnek jobban,

mint fogalmaznak, s még mennyien maradtak „némán”, meg nem szólalva vagy szólaltatva!

A beszélt nyelv felszabadulása a hangrögzítő technika tökéletesedésének egyenes következménye. Maradjunk hazai példánál: a fonográf megjelenésével, e század első éveiben Vikár Béla, majd Bartók Béla és Kodály Zoltán népdalgyűjtő útra indultak. Vállalkozásuk az egyetemes emberi kultúra számára is jelentős: megmentették s lerögzítették népdalkincsünk legjavát, hozzáférhetővé tették mindenki számára. (Arról nem is beszélve, hogy Bartók Béla modernségét pl. e gyűjtőutak ősi népi dallamai is méhükben hordták.) A viaszlemez megjelenésével hazánkban a 30-as években, néprajzkutatók rögzítettek jónéhány népi mesélő, elbeszélő hangjával tündéri, ördögi vagy emberi történeteket, melyek eddig csupán az emlékezet barázdáiba voltak belerajzolódva. (Ortutay Gyula és mások.)

A fonográftól a viaszlemezig, a népdaltól a meséig és népi történetekig egy emberöltő telt el. S most újabb harminc esztendő következett: a magnetofon megjelenésével, elterjedésével még előbbre léphettünk, a rádióban elhangzó beszélgetéseken, interjúkon s vallomásokon is tovább: teljes emberi életek, történelmi korszakok, társadalmi viszonyok megismeréséig. A gyűjtőmunka aprólékos, a feldolgozás fáradságos – melyik munka nem az? . . . – de az eredménynek igazolnia kell a célkitűzést: a magnetofon ma már hazánkban is alkalmas – hiszen, hogy történelmi példáknál maradjunk: ismét eltelt egy emberöltő. . . – irodalmi-tudományos igények kielégítésére, újszerű mondanivaló kifejtésére.

Bizonyos elfogódottsággal adjuk át olvasóinknak a magnetofonszalagra felvett s azután e szalagokról leírt szövegek kinyomtatott anyagát. Magyarországon első ízben készült könyv ezzel a módszerrel. Krúdy ürügyén beszéljenek a „szereplők” ne csak az íróról s vele kapcsolatos leggátlástalanabb emlékeikről, hanem elevenítsék fel önnön hangjuk bűvöletében régebbi életüket, azt a kort, amelyben az író és emlékező egyaránt kortársként szerepelt.

A beszélgető-partnernek az a szerep jutott, hogy miután

bemutatta az emlékezőket, jellemezve néhány mondattal azt a szerepet, amit Krúdy világában játszottak volt, felhúzza a zsilipeket, hogy áradjon a szó, ha néha bőbeszédűen is. Sokszor nem is tudták a kitűnő, hordozható GRUNDIG-gép bekapcsolásáig, hogy Krúdyról lesz szó a magnetofonbeszélgetésben, hiszen a meglepetés az őszinteség s hitelesség egyik próbaköve.

Az olvasó nyomon követheti az ismétlődéseket, megakadáásokat, valamint a kitérőket, gondolkodásokat, sőt a mellébeszéléseket is. Azt is érezni néhol, miként sántít az igazság, de mindenkinek megadatott e kései beszélgetésekben a tévedés joga. Még akkor is, ha szántszándékkal akart valaki tévedni, elhallgatni vagy félrevezetni. Ez esetben lelke rajta, viszont korfestő dokumentumnak ebben a formában is nyereség, mivel elgondolkoztatóan új megvilágításba helyeztek ismert, vagy éppenséggel homályos dolgokat. (Pl. szántszándékkal szerepelnek több közreműködő elmondásában Krúdy párbajai, hiszen a népmesék befejezése is vidékenként változó. . .)

E vázlatos, inkább vitákra serkentő gondolatokkal, mint kész esztétikai és módszertani formulákkal bocsátjuk útjára a hazai, első, „magnetofonszülte” könyvet, melyet – remélhetőleg – hamarosan követni fog több más hasonló vállalkozás, a „beszélt irodalom” írásba rögzített krónikája.

A „beszélgető” a Magyar Rádióban tíz esztendő alatt közelről figyelhette meg, 1500 rádióriport elkészítése kapcsán, parasztistállóktól, zajos gyári csarnokokon és csendes művész-műhelyeken át a Parlament ülésterméig egy teljes társadalom „beszédes” életét, múltját és tevékeny mozgását. Megtanulta megbecsülni és megszeretni az emberi szót, az anyanyelv alig kihasználható zugolyait is, melyhez alig fért még hozzá író tolla, legfeljebb – egy-egy szerencsés órában – a mindig fülelő mikrofon. . .

Krúdyról ennyi nyersanyag: jellemző leírás, történet, anekdota, korfestő motívum alapján akár életrajz-regényt is lehetne írni. A kiadó, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár és a beszéltető szerkesztő nem ezt tette. Tudatosan, hogy a „kései beszélgetések” hiteles jegyzőkönyvei legyenek a korabeli Magyarország

társadalmi helyzetének, viszonyainak, emberi kapcsolatainak, de még rögzítsék ezen felül – stílusban – vagy félszáz kortárs fogalmazási rendszerét is, adalékokat adva ezzel irodalmárnak, történésznek, szociográfusnak vagy nyelvésznek.

Nem a regények olvasmányosságára törekedtünk – hiszen az élet ilyesfajta magnetofonos-vetülete erre nem vállalkozhat –, hanem a dokumentumok tárgyilagosságára egyrészt, szubjektív szemszögű hitelességére másrészt, mely – annyi év után – az atmoszféra megteremtésére, a környezet leírására vonatkozhat elsősorban.

Ha van érdeme e gyűjteménynek – melynek első felvétele 1962. júliusában, utolsója pedig decemberében készült – akkor az, hogy félszáz Krúdy-rokon, nő, különböző foglalkozású férfi, író és művész terít élet-mozaikokból életrajzszerű elbeszéléskönyveket az író köré.

E „kései beszélgetések”-ben nem alakulhatott ki egységes ítéletű Krúdy-kép, hiszen célunk a legendáshírű író életéről „beszédes kártyák” kiosztása volt, nem pedig e kártyajáték lejátszása, vagy a megoldás passziánsz-szerű asztalra terítése. Ez esetben nem lenne dolga – talán öröme s feladata is egyben – az érdeklődő olvasónak.

A SÓGORASSZONY

Deák Lajosné Zsuzsa asszonynak – a második feleségnek – testvérhúga. Mikor kijött élém a kiskapuba itt Kispesten, ahogy közeledett, azt képzeltem magam elé, íme ilyen lehetett valamikor Krúdy Gyuláné... Ugyanaz az alkat, gondolom, ugyanaz a szépséges, barátságos tekintet, kissé már öszülő fejjel természetesen, mert eljárt az idő, harminc esztendő közelesen az író halála óta. De az a nap, az a nevezetes május 12-i nap Deák Lajosné életében kettős megrendülést hozott. Mert egy családi eseményt akartak ünnepelni, éppen azon a napon. . .

Valóban... a születésnapom volt május 12-én és Zsuzsi nővéremet vártam ide Kispestre, az otthonomba, hogy együtt fogunk ünnepelni. Reggel megszólalt a telefon és síró hangon

mondotta el nekem, hogy Gyulát halva találta a szobájában. . . Azonkívül, hogy azonnal jöjjen ki hozzájuk, Óbudára, még egy kérése van. Intézzem el neki: pár hónapra visszamenőleg nincs kifizetve a nyugdíjintézetnek az összege s így hát akkor elveszti még azt a kis nyugdíját is, hogyha az nem intéződik el. . . Most még senki nem tudja, hogy Gyula meghalt, hogyha én reggel rögtön szaladok oda, hát el tudják intézni. . .

Így is történt. Én fogtam magam, elrohantam, elintézttem ezeket a formai dolgokat. . .

Hová kellett mennie?

Elmentem egy közbeeső helyre, nagybátyánkhöz, aki aztán tovább szaladt és intézte, én pedig mentem ki Zsuzsihoz. Ott találtam Zsuzsit, magába roskadva. Ami már közismert, hogy a villany ki volt kapcsolva náluk, pénze egy krajcár nem volt a háznál.

Elmondhatom azonban azt, hogy alig voltam ott rövid ideig, megjelent elsőnek Szép Ernő, aki Krúdynak régi jó barátja volt, s aki már értesült a városban, hogy a Gyula meghalt. Ő jött elsőnek oda, hogy miben lehet segítségére a Zsuzsinak. . .

Hogyan találta ott Krúdy Gyulát?

Úgy, mintha aludna. . . Úgy feküdt ott az ágyában. Az ő szobája volt az utcára néző szoba, s ott feküdt ő, teljesen megbékélt arccal, nyugodtan. . . elaludva.

Krúdy, ahogy Móricz Zsigmond búcsúzott tőle: „Krúdy elaludt. . .” Álmában érhetette a halál nem sokat szenvedhetett. . .

Mikor ezekre a dolgokra gondolok, hát eszembe jutottak. . . Nem tudom, érdekli-e Önt, az ismeretségünk Krúdy Gyulával? Hisz kislány voltam még annakidején, mikor Krúdyt megismertem. Az édesapám Siófokon volt fürdőbérletre. Krúdy Gyula is, mint sok más író és művész abban időben — akkor az volt a legnagyobb divatos fürdőhelye Magyarországnak —, oda lekerült. Úgy tudom, volt neki egy újságíró kollégája, Salamon Ödönnek hívják. Abban az időben Siófokon az volt a szokás, hogy kezdő újságírók, vagy pedig akiknek nem olyan jól ment a soruk, lementek nyáron, elvállalták az édesapámnál a

fürdőitkári tisztséget. Sorba... volt egy csomó újságíró, aki végigcsinált egy-egy szezont. Hát abban az időben Salamon Ödön került oda, s őrajta keresztül jött Gyula, Krúdy Gyula is oda... Akkoriban ott volt Bródy Sándor, aki neki testi-lelki jóbarátja volt, és még sok-sok más, akire így hirteleniben nem is tudok visszaemlékezni... Ott összebarátkozott a mi családkunkkal... Akkor még a Zsuzsi nővérem kislány volt, elsőéves prepa volt. Akkor kezdett hozzánk járni és szűkebb lett a baráti kapcsolat. Mikor az édesapám 1916-ban Siófokról elkerült, s a Royal szálloda igazgatója lett, akkor már Bródy, Krúdy, sőt a többi újságírók, írók, azok már mind ott laktak a Royal szállodában.

Beköltözködtek...

Beköltöztek a Royal szállodába. Mert, ha pontosan nem volt pénzük, hogy fizessenek,... az apám kissé elnéző volt irányukban. Emlékszem, Bródy Sándor Ezüst kecské-jét pl. a Royal szálló adta ki, hogy kiegyenlíthesse a tartozást.

Múltkoriban a Balatonon jártam, s megvettem a Balatoni Híradó c. időszaki újságot. Abban volt egy szép kis cikkecske Várady Gyuláról, mint Siófok felfejlesztőjéről, és arról az emberről, aki Siófokot modern fürdőhellyé varázsolta.

Ez, ez volt az édesapám, akinek a képét itten láthatja a szobámban, megtekintheti...

Egy nagy olajfestmény: Várady Gyula ipartestületi alelnök, 1921–1924.

Ő a szállodás ipartestületnek volt az alelnöke, haláláig. 23 novemberben halt meg, de 24-ig volt megválasztva.

Most arra kérném, hogy egy kicsit megerőltetné a memóriáját, kíváncsi lennék arra: hogyan ismerte meg Krúdy Gyulát, mi volt az első impressziója, kislány korából. Mert a gyermekszem jól fényképez...

Valóban... A Gyula b... mert akkor Gyula bácsi volt még nekem. Nagyon jó barátok voltunk Gyula bácsival. Érdekes, ő nagyon szerette a gyerekeket. Pláne én olyan elég beszédes gyerek voltam kiskoromban is és ő nagyon jól mulatott rajtam. Különböző csínytevéseimet mindig nevetve hallgatta végig, sőt, néha úgy heccelt is, hogy... mondjak el történeteket az életemből.

Ő maga nem sokat beszélt, inkább beszéltette az embereket. Siófokon, mikor voltunk, egy nagyon nagy asztal volt az étteremben, ahol anyámék és az összes lent lévő írók és Krúdy-barátok résztvettek ebben a szórakozásban. . . Éppen a nyáron én is a Balatonon voltam és ott Siófokon, a Pálya-utcában láttam, hogy Kálmán Imrének a háza is ott van. Onnan jutott eszembe, hogy Kálmán Imre is állandóan Siófokon töltötte az idejét. Akkor ő már befutott zeneszerző volt, és Krúdytól az első éjjeli zenét a nővérem a Kálmán-bemutató után kapta. . . „Zsuzsi kisasszony” című darab bemutatója után Siófokon volt egy nagy mulatás. És hajnal fele egyszerre csak a debreceni Magyar Imre jött Krúdyval és éjjeli zenét adott a nővéremnek. Mi pedig a nővéremmel csak úgy leskelődtünk ki az ablakon, mert féltünk, hogy ki fogunk kapni a szüleinktől, hát mégis csak még fiatal lány volt a nővérem. . .

Mit muzsikált a cigány?

Hej Zsuzsikám, hej Zsuzsikám. . . A Zsuzsi kisasszony-nak azt a fődarabját. . .

1918-ban lementünk a Balatonra, Kisörs szőlőhegyre, apám kibérelt ott egy régi Eszterházy kastélyt, amelynek a tulajdonosa néhai Purgly Pál volt. Egész szezonnra a kastélyt kibéreltük és Krúdy ott volt lent velünk, tavasztól őszig. Ez nagyon szép nyár volt. A vendégek jöttek-mentek, Krúdy baráti köre, akkor Pólya Tiborék is ott voltak. Krúdynak volt egy külön prэшáza, ott egy szobája. Vett egy nagy hordó bort, azt ő maga lopótökön szívta és ragyogóan érezte magát. Akkor jött közénk, amikor neki jól esett, s ha nem, akkor dolgozott a szobájában, vagy a hegyeket járta nagyon gyakran. Különböző emberekkel ismerkedett meg, akiket beszéltetett. . . és én a könyveiben lévő emberekre ráismertem.

Ez volt a 918-as nyár. . . És ebből származott az Útitárs regény is.

Ebből származott, igen. Az is, többek között. . . Volt egy nagyon érdekes barátsága neki, akkor Badacsonytomajban volt Tihanyi Lajos festőművész. Én csak a nevére emlékeztem és mostanában nézegettem meg könyvekben. Rájöttem, hogy a

Nyolcakhöz tartozott, a Nyolcak tagja volt. Kissé dadogott. . . Mindennapos volt. Átjött Badacsonytomajból, ami 20 percre volt Kisörstől. Állandóan Krúdyval együtt voltak szabadidejükben.

Nem rajzolta le Krúdyt Tihanyi Lajos?

Bizonyára lerajzolta, otthon volt egy csomó Tihanyi-tanulmány, de aztán, hogy hova lettek, azt nem tudom. . . Nagyon nagy stószot adott ajándékba azért, hogy többször ott is ebédelt nálunk.

Vajon az a nevezetes lányszöktetés, vagy lányszöktetési kísérlet, ami az Útitárs végén szerepel. . . volt reális alapja?

A reális alapja az volt, hogy Krúdy minden áron. . . Visszamenőleg. . . Vissza kell mennem, hogy Krúdy halálosan, azt lehet mondani, szerelmes volt Zsuzsi nővérembe. Emlékszem rája, amikor a nővérem még a Felsőerdősorba járt tanítóképzőbe, olyan 16 éves lány volt, Krúdy, mint egy fiatal diákfiú, állt ott csokrokkal és leste a Zsuzsit. Az egész tanítóképző tanárai mind nézték. . . Akkor volt életének a magaslatán Krúdy, azokban az években. Hogy ez a híres író ezt a fruskát ott lesegeti nap, mint nap csokorral. Az utcán sétálgatott fel-alá, mert nem tudta, pontosan mikor lesz vége a tanításnak. 18-ban, amikor ott voltunk, akkor kipattant. . . Mert addig titokban volt ez a nagy szerelem és hát kipattant, hogy ő el akarja a Zsuzsit venni. Apám és anyánk tiltakozott ellene. Korban se volt megfelelő hozzája, és polgáreberek lévén, bár állandóan művésztársaságban forogtak, azért nem így gondolták a lányuknak a házasságát. Akkor valóban, megbeszélték Zsuzsi és Krúdy, hogy megszökteti Zsuzsit. A vonatnál csípte el apám őket, és hozta vissza Zsuzsannát.

Az édesapja. Mert a regényben az anyja éri utol leányát és a gavallért. . .

Igen. . . Nem, hát az a fantázia volt. Az édesapám volt az, aki utolérte. . .

És maga bele volt ebbe avatva?

Persze. . .

Hogyan?

Hát én voltam a belső titkos tanácsosuk, mindenféle

cédulákkal és levélkéikkel. Irtózatosan élveztem a dolgot, mert én Gyulát nagyon szerettem. Ő engem meg is főzött csokoládékkal és mindenféle kedvességekkel, azonkívül, hogy szeretett is engem. Én is őt igen nagyra tartottam. Attól eltekintve, hogy pontosan előtte, abban az évben dobtak miatta ki az Erzsébet Nőiskolából.

Miért?

Az Erzsébet Nőiskolába jártam, akkor az volt a legdivatossabb leányiskola Budapesten, és a legmodernebb is. Annak az igazgatónője volt Berta Ilona, aki privát költeményeket írogatott. Az volt a szokása, hogy bejött az osztályokba, és fölült az első padra, lehunyta a szemét, és ott elszavalta nekünk a költeményeit. Énnem nagy tragédiám volt, hogy az előtte való padban ültem és nekem komolyan végig kellett ezt hallgatnom anélkül, hogy ki ne pukkadjak. . .

A többiek azok szépen nevetgéltek. Nálunk otthon volt egyszer ebéden Sándor bácsi, Bródy és a Gyula. Ott előadtam nekik a dolgot, hogy szaval a Berta Ilona. Izgalomba jöttem és azt mondták a Bródyval, hogy kimegyünk és megnézzük az Erzsébet Nőiskolát és ezt a Berta Ilonát. Jó. Papa azt mondta, hogy ő majd megszervezi. Azt mondták még, hogy majd ők a hónom alá nyúlnak és evvel nagyobb súlyom lesz az iskolában, könnyebb lesz az én tanulásom. Apám megszervezte a dolgot. Éppen az ebédlőben ültünk, ebédnél, mikor a bevonulás megtörtént. Berta Ilona jött, egyik karján Bródy, másikon Krúdy. Örült ováció volt, az énekkar fölállt, énekelt, hát szóval minden megvolt ragyogóan szervezve. A főasztalhoz leültek az igazgatónővel. . . Boldog voltam, milyen nagyszerű, könnyű dolgom lesz. Nagyon szép is volt, következő szombatig. Akkor voltak a Magyarországon a Pesti levelek. . . minden szombaton. És ó, egek. . . megjelent Krúdy Gyulának Párját veszített Ilona címmel egy írása, ahol kihumorizálja Berta Ilonát. . . Ezek után behívták az apámat, és azt mondták, hogy jó lesz elvinni engem az Erzsébet Nőiskolából. . .

Még egy élményt el kell mondani magának, az is ehhez hasonló élmény, mint amilyen ez volt. Lóverseny-élmény. . .

Lóversenyre jártak állandóan együtt, Krúdy, aztán Bródy,

anyám és a nővérem, akkor még lánykorában. Hát szóval kint voltak valamelyik futtatáson, Krúdynak az volt a szokása, hogy mindig az outsiderokat tette meg. Akkor is megtettek valami gebét, ami nem jött be. . . Ezek után óvás történt és kiderült, hogy az ő gebéje, az lett az első. . . és egyetlen volt, akinek bejött a lova. Igenám, de a tikket nem volt meg, azt eldobták. Erre négykézláb mászkáltak mindannyian, Krúdy, Bródy, anyám, Zsuzsi, keresgéltek, amíg megtalálták. . . Mert olyan szerencsájük volt, hogy meg is találták. . . Én csak ennyit tudtam az előzményekből. A Vas utcában laktunk, balkonos lakásunk volt és lestem, hogy mikor jönnek haza. Egyszerre megáll a ház előtt egy fiáker, benne ülnek ők. Krúdy ült benne és a két hölgy, tele csomagokkal. Már közben, ahogy jöttek haza, mindent összevásároltak. Én is kaptam egy gyönyörű esernyőt, meg különböző játékokat. . . Feljöttek. Krúdy fönt volt egy darabig, utána fölment az Otthon Körbe, s cirka másfél óra múlva egyszercsak cédulát küldött, hogy küldjenek pénzt, mert minden pénzét elvesztette. . . Hát ugye, a győztes itt csak én voltam, akinek megvették az ajándékokat, az esernyővel. . .

Szép ember volt Krúdy? Maga szerint?

Nagyon szép, Szép ember volt. Magas ember volt, a feje egy kicsit félrevágva. . . Gyönyörű hangja volt, bársonyos tónusa, úgyhogy feltétlenül minden nő a hatása alá került. Emlékszem rá, hogy mikor még Kisörsön voltunk, ott is, még a parasztlányok is majd megbolondultak utána. . .

Kisörsre gondolva, még eszembe jut, hogy rá milyen nagy hatást tett a környezet. Először a külső környezet. . . Annak a kastélynak olyan kertje volt, amely tele-tele volt különböző rózsákkal, csodálatos szép volt az egész. . . szaletlifélékkel, hogy bárhol leülhetett az ember, nyugodtan, senki sem zavarta, és dolgozni tudott. . . Azonkívül, ami őt feltétlenül inspirálta, hogy a házigazdánk, akitől béreltük a lakást, közvetlen leszármazottja volt Kisfaludy Sándornak. A Kisfaludy-szőlők is az övék volt. A néninek az édesanyja Kisfaludy Melánia volt. Odaát is volt Badacsonyan, mert akkor még nem volt meg ez a Kisfaludy-vendéglő, ami ma

létezik, az akkor még a saját tulajdonukban volt, s ő azt is megnézte. Sőt Szigligetet is megnézte, ahol Kisfaludy Sándor sok ideig lakott. Volt egy nagy szőlő és egy nagyon idillikus ház, prэшáz. Úgy emlékszem rá, hogy ő egyszer átment oda, s talán egy hétig ott lakott. Feltétlenül meg lehet találni írásait, amiket ott írt, Szigligetről.

Néhány családi vonatkozást, a második házasságról. . .

Nővéremmel a házassága nem a legszerencsésebb volt. Úgy, ahogy azt a szüleim gondolták. Először ugye, megszöktette a nővéremet, bár a nővérem 18-ban, Kisörsön megígérte, hogy nem fogják a kapcsolatot tartani. Dehát az csak ígéret volt és továbbra is találkoztak s egy októberi napon, egy vasárnap, a nővérem elment hazulról s nem jött többet haza. Én akkor is tartottam a kapcsolatot a nővéremmel. Illetve én bent voltam a Málnai Intézetben, mikor sétálni mentünk, akkor meglestek Krúdyval engem és kértek, próbálják a szüleimre hatni, hogy béküljenek meg velük. Ez nehezen ment, csak kis Zsuzska születése után. . .

Akkor apámat bírtam rá, hogy kimenjünk a Szigetre és ott összehoztam Zsuzsival. Megnézte a kicsit és Gyulával ismét beszélő viszonyba lett. . .

De gondolom, a régi barátság már nem állítódott vissza. . .

Az a barátság már többé az életben nem állítódott vissza. Krúdy nem járt már a házba hozzánk, csak én jártam ki hozzájuk és apám is kijött. Sőt, később anyám is. . . Ő békélt meg legkésőbbben, ővele azt csináltuk, hogy a Zsuzsikát fogtuk s elvittük hozzá, és bevezettük anyámhoz: íme, itt az unokád! Akkor megbékélt. . .

A házasság mikor kezdett romlani? Mennyi ideig tartott az idilli korszaka?

A házasság a gyerekszülés után kezdett elromlani. Feltétlen kellett, hogy így történjék. A nagy különbség, ami köztük volt, s Krúdy, aki a nőket annyira ismerte. . . ő mindenkiről azt feltételezte, amit ő látott a nőkben annakidején. . . Úgyhogy nagyon-nagyon feltékeny természetű volt. Megcsinálta szegény nővéremmel, hogy egész nyáron sötétben kellett a lakásban lennie, becsukott spalettákkal a kastélyban,

és csak este mehetett ki sétálni, vele. Szóval kimondottan fogolynak tartotta a nővéremet abban az időben. . . Ez a dolog annyira mániássá fajult, hogy olyan volt a saját házában belül, mint egy kakas a portáján. Mikor már Óbudán laktak, ott is tovább folytatódott ez az élet. Emlékszem rá, egyszer a nővérem telefonált, hogy halálosan unatkozik, jöjjenek ki hozzájuk. Töltsék náluk – akkor már én is asszony voltam – egy hetet, vagy tíz napot. Nyáron volt ez. Az uram megengedte, mert Zsuzsi nővéremet igen kedvelte. Hát kimentem a Zsuzsihoz. Tán két vagy három napig voltam kint, mert kínos volt a kintlétem. Akkoriban Gyula már egyik nap olyan rosszkedvű volt, hogy nem volt hajlandó az emberrel szóbaállni, másik nap meg a régi kedélye megvolt. Rapszódikusan eljárt a Kéhlíhez, volt mikor hazajött, volt mikor nem jött haza. . . Egyik nap aztán én a kis Zsuzskát, az unokahúgomat – kislány volt – fogtam egy délután, 5 óra tájt, s mondtam: gyere elviszlek a cukrászdába, elmegyünk egy fagyaltot enni. Elmentünk együtt, délután hat óra után érkeztünk haza. Pechünkre Krúdy már előbb hazajött. És csinált olyan patáliát, elmondta, hogy csak ledér nők járnak ilyenkor az utcán. . . Ő nem engedi, meg még nekem sem, mert kötelessége, hogy az én erkölceimre vigyázzon. Amíg az ő házában vagyok, addig én nem engedhetem meg magamnak, hogy 6 órakor az utcán legyek. Először nem tudtam, hogy nevessek vagy sírjak, vagy mit csináljak. . . Azután gondoltam egyet és mint régen a rossz kis cselédek csinálták, elmentem és telefonáltam az uramnak, hogy valami okkal hívjon haza, mert én ezt nem bírom ki. . . Nagyon tudtam viszont sajnálni azért, mert akkor már elég sokat kilincselte úgy az Est-lapoknál, és aprópénzre váltotta a tehetségét. Végtelenül szomorú dolog volt, hogy egy ilyen értékes ember házában ne legyen pénz. Egyszer-kétszer próbálták őt szanálni, a Baumgarten-díjjal, amit havonként kapott meg, felvenni. . . meg a másik díj, a Rothermere-díj, de hát abból bizony az én Zsuzsi nővéremnek édeskevéis jutott. Emlékszem, mikor a Rothermere-díjat kapta, akkor is elment a pénz, úgyhogy a nővéremnek csak egy kosztümre való jutott az egész nagy összegből. . . Mikor meghalt, s a könyvtárat meg

a dolgait átvittük új lakóhelyükre, a könyvek lapjai közt voltak száz pengősek. Oda bedugta és elfeledkezett róluk.

A Zsuzsáról szeretném, az öreg Zsuzsáról megkérdezni, a nővéréről, hogy ő Váradynénak, az édesanyjának az első házasságából származott? Ő Rózsa Zsuzsanna. . .

Igen. Ő Rózsa Zsuzsa volt, de anyámnál nevelődött. Egész kicsi volt, mikor elváltak a szülők. Nagyon romantikus házasság volt, anyámnak a második házassága. Ott nyaralt Siófokon, édesapám akkor fürdőigazgató volt ott. Anyám két gyerekkel volt lent és egymásba szerettek és már őszkor nem ment vissza az urához. Ebből nagy botrányok voltak. Akkoriban nem szoktak elválni az emberek, nagyapám öngyilkos akart lenni. Elment Abbáziába szegényében, mert az újságok nagy cikket írtak. A múltkoriban, anyám halála után kerültek kezembe ezek a cikkek.

Ez körülbelül hányban volt?

1903-ban. 1905-ben végre sikerült elválniok, úgy, hogy Zsuzsi anyámhoz került. Hat éves volt a Zsuzsi, mikor megesküdtek, de első perctől kezdve anyám nem fogadott el egy krajcárt se a férjétől, úgyhogy apám vett ki lakást Pesten. Apám nem élt még ottan, de ő tartotta. . .

De maga Váradylány?

Én Váradylány vagyok. De Zsuzsi is mindig, mint Gyula apa, úgy nevezte és a Zsuzsit is úgy ismerték köztudatban. . . Várady Zsuzsi. . . mindenfele.

Most ez a Rózsa család ferencvárosi volt, és a Zsuzsi édesapja temetési vállalkozó volt?

Igen, ferencvárosi temetkezési vállalkozó. Az, igen.

Édesanyja mikor halt meg?

Az én édesanyám? 54-ben halt meg.

Nem is olyan régen. . .

Nemrégén halt meg.

Kár, hogy ezt a könyvet nem csináltuk előbb, mert akkor élt még a két Krúdy-feleség, élt a maga édesanyja. . . Sokkal több élő szemtanú. . .

Zsuzsa aztán 19-ben, vagy 20-ban, 21-ben egy ideig a Ferencvárosban élt, a nagypapánál?

Nem a Ferencvárosban, a Józsefvárosban, az én anyai nagyapáméknál. Ott élt ő. Kelemen Adolfnak hívták, a nagyapánkat, tejnagykereskedő volt, ő az, aki öngyilkos akart lenni. . . annakidején. Vagy 27 éven keresztül volt városatya Budapesten. Annak idején volt egy úgynevezett Hűvös-párt, ellenzéki polgári párt volt, és annak a Hűvös-pártnak volt ő az egyik fő embere.

Hol laktak?

A Nap utcában laktak, a Nap utca 34, vagy 36, földszintes ház, ott volt a tejnagykereskedés és ott lakott a Zsuzsi, mikor visszament. . .

Mikor az anyámat elvette az apám, hát apám szegény családból származott és ez is egyik oka volt, hogy nem óhajtották ezt a házasságot. Önmagát küzdötte föl. . . Nagyapám nem tudta volna elviselni, hogy a lánya ne megfelelő házasságot kössön, második házasságot. . . Ő állt jól. . . Jótállással kapta meg apám a fürdőbérletet Siófokon. Így lett az apám fürdőbérli Siófokon. Megenyhültek Várady, az apám irányába. A Kelemen nagymamának volt a kedvence a Krúdy Zsuzska, a nővérem, és ő aztán nagyon sokat támogatta Krúdyt és a Zsuzsit.

Úgyhogy Zsuzsa asszony aztán az első menhelyet, a házasság első viharosabb időszakában ott találta meg.

Ott. Igen. A Nap-utcában, odament a nagyanyámhoz.

De aztán visszament a Szigetre. . .

A 19-es év, mikor Zsuzsi elment Gyulával, nyomorúságos helyzetben voltak ők. Hát emlékszem rája, hogy akkor már apámmal kibékültek, de anyámmal nem, az apám állandóan csomagokat küldött ki, hogy legyen miből kosztolniuk. Evvel kapcsolatban volt még egy érdekes eset 1919 telén, egy bizonyos Dabasi Halász földbirtokosnak a felesége, aki hú rajongója volt Krúdynak és a Krúdy írásainak, meghallotta, hogy hát milyen nehéz körülmények közt élnek Krúdyék. Egy teljes disznót küldött nekik oda. A disznó meg is érkezett, Gyula sógorom lázba jött, hogy disznótort fogunk tartani a Kastélyban és az összes kint élő író barátait, akik ott a Szigeten laktak abban az időben, azokat mind meghívta s a

Kastélynak az udvarán, ott nekiláttak, s nem tudom, hogy ki volt a böllér, ki vágta, ki nem, arra már nem emlékszem. Csak azt tudom, hogy a Sándor bácsi, a Bródy Sándor volt a főszakács, a fődirigens, mert ő nagyon értett a főzéshez, és hát a disznónak az egész része, szóval az egész disznó jóformán elment ottan egy nap alatt. Talán maradt nekik a zsírból gondolom, hogy az megmaradhatott, de ott mindenki evett, ivott, aki barát és ismerős volt a Szigeten, ez volt egy disznónak a sorsa.

Talán ezt a dolgot írta meg Lestyán Sándor Disznótor a Szigeten. . . címmel.

JOLI A SZAKÁCSMŰVÉSZ

Milyen volt Krúdy családi körben? Családi ebédeknel például – amelyeknél ő ült az asztalfőn, ő töltötte a bort vendégei poharába – vagy éppen vendégségben, ahol meg a háziasszony tisztelte meg azzal az írót és a feledhetetlen sármal rendelkező világhírt, hogy ő üljön az asztalfőre. Erre emlékszik vissza, fiatalságára, egy ma már – bizony – hatvanon túli szép-asszony, Szakács Andorné, akinek a régi Piarista-rétre épült villája, napsugaras kertje a kis-Svábhegyen, mindig vendégváráon és vendéglátón fogadta Krúdy Gyulát, Zsuzsa asszonyt és a kis Zsuzsikát.

Milyen volt egy-egy ilyen együttlét Krúdyékkal?

Nagyon kellemes volt. Amit abból lehet tudni, hogy többször összejöttünk és a férfiak többnyire különvonultak s ők maguk közt beszélgettek, s mi asszonyok is. Az asztalnál aztán az egész családiásan, a gyerekek is közbeszóltak, mi nők is közbeszóltunk. . .

Milyen volt egy-egy ebéd ilyenkor?

Az ebéd rendszerint egyszerű szokott lenni, de jó.

Mit nevez maga egy egyszerű, „Krúdy-ebéd”-nek? . . .

Krúdy-ebéd. . . (nevet) Egy jó húslevest, aztán egy jó sültet körítésekkel. . . tésztát, pogácsát. . . már édestésztát gondoltam. . . Aztán utána feketét és akkor a borozgatás megindult. . . Közbe beszélgettünk.

Nem mindegy ám, hogy milyen bor volt az asztalnál. . . Úgy gondolom, legalábbis. . .

Hát rendszerint a Kéhli-től hozatta az uram a bort és volt ez a Kéhli-féle muskotály és a Kéhli-féle furmint. . .

Az volt a jobbik?

Mind a kettőt hozattuk. Az asszonyok rendszerint a muskotályt itták, mert az édesebb volt. A férfiak meg a furmintot szerették. . .

És hogy ivott Krúdy, mert azt mondják, hogy volt egy különleges kéztartása, ahogy a poharat szakértően a kezébe vette. . .

Igen, azt nem nagyon figyeltem meg, hogy ivott. . .

Inkább, hogy mennyit?

Nem, kvaterkáztak csak, nem láttak úgy neki az ivásnak és sokszor ott maradtak vacsorára is. A gyerekek közben kinn a kertben hancúroztak, mi asszonyok meg félrementünk a teraszra és ott beszélgettünk. A férfiak meg hol irodalomról, hol írókról, társaikról beszélgettek.

Gondfeletti volt Krúdy, jókedvű?

Rendszerint jókedvű volt, a tréfát nem nagyon ismerte, csendes humorú volt, inkább magábafordította a humorát. . .

Emlékszik valami nevezetesebb történetre?

Egyszer újévkor voltak nálunk, mindenféle bohókás játékokat vettünk a Liebner bácsinál, az egy nagy játéküzlet volt abban az időben. Eltört kanál, mit tudom én, cukor, ami nem olvad fel, többek között a tányérja alá tettünk egy ilyen labdacsot, aminek elvezettük a kis szárát, s azon át lehetett nyomni, mint a fényképezőgépeknél az exponálót. S a tányér elkezdett mozogni. . . Erre Krúdy Gyula borzasztóan meg volt lepve, odanézett és az uram közbeszólt: — Anyuci, ne vicceljenek a Gyulával. Hamar kihúztuk, mert őneki látszik nem tetszett, hogy vele viccelünk. . .

Ő viszont szeretett másokkal. . .

Ő lehet, hogy szeretett. Úgy különösebben nem volt neki — mondom — humora. Most mit mondjak? . . .

Mit mondjon? Hát például azt: hogyan ismerkedtek meg — a Szakács-házaspár a Krúdy-házaspárral?

Egyszer elmentünk estefelé a férjemmel a Szigetre. Ottan feküdt Zsuzsa az ágyban, mert rosszul volt. Akkor ismerkedtünk meg. . .

És a rosszullet már a kis Zsuzsikát jelentette?

Az a rosszullet a kis Zsuzsikát jelezte, bizony. . . Dehát akkor jobban lett és kedélyesen elbeszélgettünk.

A két asszony megértette egymást, mert megvolt a közös téma. . .

Igen, miután én is ugyanolyan állapotban voltam, mint ő. A gyerekek meg is születtek egyszerre s attól fogva aztán hol ők jöttek hozzánk, hol mi.

Szakács Andor főszerkesztő hetilapja hozta Krúdy Gyulának a regényét, akkor még Napraforduló címmel, amely azután később a Napraforgó címet kapta könyvalakban. Maga figyelemmel kísérte ezt a regényét Krúdynam?

Amennyiben, hogy miután folytatásokban jelent meg, elolvastam.

Illusztrálva is volt. . .

Pólya Tibor illusztrálta.

És kit rajzolt meg a Napraforgó alakjaiban?

Hát többek között engem is lerajzolt Pólya Tibor az egyik nőalakban, a feleségét is belerajzolta.

A margitszigeti lakásuk hogy nézett ki Krúdyéknek?

Egy Szilveszter-estén is voltunk ottan, többen is voltak ott. Hogy hívták azt a híres vonósnégycet? Kerpely. . . Kerpely Jenő és a felesége, Jojó voltak ott, s rokonok, már a Zsuzsának a rokonai. . . A Kálnay bácsi, az mindig kijárt a Szigetre, Krúdy Gyulához hűségesen. Az is jó borívó ember volt, Krúdy Gyula akkor nagyon megtartóztatta magát és nem ivott, de hát Kálnay bácsi rávette mindenre. Zsuzsa mesélte, hogy kimegy, megnézni, hogy Gyula mit csinál. Ott ülnek a padon szépen, beszélgetnek Kálnay bácsi meg a Gyula, közöttük meg egy tejesüveg. Később jött rá Zsuzsa, hogy a tejesüvegben konyak volt. . . Tejjel itták a konyakot. . .

Varázsereje volt ennek a Kálnay bácsinak Krúdy fölött.

Mint italos pajtása, gondolom, olyan varázsereje volt. . .

Mert Kálnay bácsi híres régi újságíró volt, Kárpáti Aurél is

írt róla, ismerte Deák Ferencet meg a környezetét, az egész régi-régi társaságot. Maga is ismerte Kálnayt?

Én csak látásból ismertem, akkor elég jó meleg idők voltak és nagy prémesbunda volt rajta. Többet nem tudok róla, csak a Zsuzsa elbeszélése után.

És az az óbudai ebéd, amit a fénykép ábrázol, emlékszik rá? Amin Krúdy Gyula ott ül az asztalfőn. . .

Az nagyon nagystílú volt. Nagy előkészületek voltak akkor, amikor ott voltunk. Valami ünnepélyes alkalom is volt, talán Gyula-nap. . . nagy tálalások voltak, mindenféle húsok, sőt még rák is volt, mert azt a felesége nagyon szerette. A Gyula azt nem ette.

Hát még mit nem evett? Maga, mint háziasszony biztosan megfigyelte a vendéget. . .

A bárányhúst nem szerette. Mikor nálunk voltak húsvétkor ebéden, akkor mi rántott bárányt ettünk – szokás szerint – s őneki külön borjúhúst sütöttünk ki. Nem szerette a bárányt.

És azon az óbudai híres ebéden hogyan viselkedett a házigazda?

A házigazda nagyon szívélyesen. Folyton kínálgatott, töltögetett, általában nagyon barátságos alapon ment az egész, mindenki otthon érezte magát.

Magával annak idején tréfálkozott? Vagy inkább tiszteletteljes volt, mint egy gavallér. . .

Nem volt tréfálkozó ember ő. Szótlan volt. Nagyon örült nekünk, mikor megjelentünk. . .

Nem bókolt a szépasszonynak?

Nem. Nem volt szokása. . .

És Szakács Andorral milyen kapcsolata volt? Nagyon jóba lettek?

Ők szívélyes kapcsolatban voltak nagyon. . . Az uram nagyon szerette Őt és azért is felkarolta mindig, amikor csak lehetett.

Hiszen neki többször volt napilapja meg hetilapja. . .

Igen és mindig is foglalkoztatta a Gyulát.

Hogy nézett ki Krúdy? Maga szerint szép ember volt?

Szép magas ember volt. Barna hajú, deres egy kicsit akkor

már, deres volt a feje, a fejét mindig egy kicsit félretartotta, ami nagyon jól állt neki. . .

Tetszett az asszonyoknak?

Tetszett biztosan, volt nagy sikere. . . Megnyerő modora volt, dacára annak, hogy szótlán ember volt.

Hát most búcsúzóul, mondjon valamit – kérdés nélkül. . . , valami kedveset Krúdy Gyuláról. . .

Az uram mesélte, milyen nagyerejű volt. . . A Király utcában volt egy vendéglő, ahová kocsisok, vagy mik jártak. Gyula összeveszett velük, nagy asztalborogatás meg székdobálás volt. . . Úgy hajigálta az asztalokat, mint a pelyhet. . .

Éppen ez tetszett legjobban?

Hát mit mondjak? . . . Talán olyat várt. . . hogy, hogy. . . rejtvényeket nem szeretett fejteni? . . . Vasárnap délelőttönként az urammal alig vártuk az újságokat. Nekiesett az egész család rejtvényeket fejteni. Közben megérkeztek Gyuláék. Az uram mutatta neki a képrejtvényt, amit nem tudtunk megfejteni: – Gyulám, mondd már, mi ez? . . . Gyula odavágott neki valamit, csak úgy. . . Egyáltalában nem érdekelte a rejtvény. . . Szóval mindig nagyon kedves, udvarias volt. Soha rosszat nem mondott rólunk. Lehet, hogy azért, mert szerette őszintén a férjemet. S az egész családot is szerette. . .

Hát akkor még az ételekről. . .

Mikor hozzánk jöttek, az ebéden kívül sokszor vacsorára is ott maradtak. Szóval úgy volt megbeszélve a dolog, hogy egész napra. . . vagy mi mentünk egész napra hozzájuk, vagy ők. Olyankor este a kertben csináltunk nyársonsültet, azt nagyon szerette. Azonfelül csináltunk sonkapörköltet, ami egész füstölt sonkából összedarabolva, szép kockákba, rendes pörköltnek szépen meg volt csinálva s azt is nagyon szerette Krúdy Gyula.

Erre aztán csúszott megint a fehér furmint. . .

Erre csúszott. . . Miket ettünk? A nyársonsültet azt nagyon élvezte, különféle húsokból volt összeállítva. Ilyen kardra volt ráhúzva, csináltattunk nyársat és azon megforgattuk, parázson. . .

Ő maga sütötte, volt hozzá türelme?

Nem, a férfiak beszélgettek. Mi asszonyok csavargattuk a nyársat, a gyerekek körülugrálták a tüzet. S amikor kész lett, felvittük és fent megvacsoráztunk. Nem evett sokat. Lassan evett, nem volt nagyétkű.

JOLI, A GYEREKLÁNY

Véletlenül bukkantunk rá Balogh Jolánra, aki szinte még csodálkozó gyermekszemmel figyelt meg annak idején egy számára távoli világot, egy író életét s hétköznapijait. Megfigyelte s emlékeit őrzi ma is – annyi esztendő, évtizedek múltán is. Kapcsoljuk be hát a gépet, s induljon meg az emlékek áradata – ha kissé szeszélyesen is. . .

Hogy került a Krúdyékhoz. . .

Krúdyékhoz? . . . Nagyon jó tanuló voltam, a kislányukkal nagyon megbarátkoztunk. Úgy kerültem hozzájuk, hogy ott maradtam. . . Anyám azt mondta, hogy ha nekem tetszik, hát maradhatok. Gyula bácsi nagyon szeretett engem és mindig mondtam neki, hogy haza szeretnék jönni Gyula bácsi, vannak nekem szüleim. . . Mindig azt mondta, bezárta az előszobaajtót, s azt mondta, amíg én élek, addig innen nem mész. . . Nem tudom, hogy jöttem el a végén mégis, nem emlékszem, valami oknál fogva a szüleim hazahívtak. Minden héten kijártam anyámékhoz a városba, mert ők itt laktak a Jósika utcában. Mikor egy héten egyszer bejöttem a szüleimet megnézni, a Gyula bácsi mindig rámbízott egy csomó komissiót, menjek el a szerkesztőségekbe, mit tudom én. . . Voltam a Pesti Napló – Az Est – Magyarország szerkesztőségében is, vagy pénzt felvenni egy novelláért, vagy egy kéziratot bevinni. Jóformán minden lap minden főszerkesztőjét ismertem, már a Gyula bácsin keresztül, és mindig azt mondta nekem Gyula bácsi: Te leszel az én kis titkárnőm. . . Egyszer is a Miklós Andor megviccelt engem, mert kérdezte: „Hát te ki vagy? . . .” És kérdezte: „A Gyula bácsinak a titkárnője vagy?” S hát mondtam: „Hát én nem vagyok a titkárnője még, de majd leszek, ha nagy leszek.” De sajnos ez nem sikerült, mert a Gyula bácsi közben meghalt. . .

Arra emlékszik-e, amikor legelőször látta Krúdy Gyulát? . . . gyerek szemmel megjelent maga előtt egy óriási nagy ember, nagy bajusszal. . .

Igen nagyon szép, gyönyörű szép. . . magas ember volt, úgy lehajtott fejjel járt az utcán. Komoly ember volt, komoly arcú ember. Igazán egy elegáns úr volt. A mai eszemmel visszagondolván, csak azt mondhatom, hogy ha valaki egy igazi urat akart megismerni, akkor csak Őt. . . Őt. . . kellett megnézni, mert Ő egy tipikus úr volt. Ennekem csak ez a hozzászólásom.

A Zsuzsa édesanyja tanította magát?

Elemi iskolában tanított, a Wesselényi utcai iskolában. A Zsuzsa édesanyja tanítónő volt. Aztán utána is lett napközista tanítónő, korrepetálni is vett oda gyerekeket, mikor délután ő nem tanított, akkor korrepetálni. . . három kislány járt hozzá tanulni.

Akkor arról beszéljen, hogy megérkezett a szigetre. . . Mi volt a legelső benyomása, ami akkor ott érte a Krúdyéknál?

Azt hiszem, ha jól emlékszem, háromszobás lakásuk volt a gazdasági épületben. Akik ott laktak, azoknak nem volt fürdőszoba a lakásukhoz, mindenki a kénfürdőbe járt fürdeni. A Palatinus Szállóba jártunk kvarcolni. Nagyon jó életünk volt. Nekem ez rettenetesen tetszett, mint gyerek, és hát sok emberrel, híres emberrel megismerkedtem. Szomoró Dezső ott lakott, Szép Ernő ott lakott, ezek a kis Szállóban laktak, Csergő Hugóék laktak ott. Csergő Hugó néni az egy nagyon gyerekbarát volt, szerette a gyerekeket. Gyermeektelen házaspár volt, idősebb házaspár. Kijártunk a szigeti strandra nyáron, s ott bemutatták a jó társaságokat. A Décsi Gabit, a Décsi Klárit, ahogy emlékszem a Tarján Gyurit ismertem közöttük. Úszni jártunk, versenyeztünk, szóval nagyon szép gyerekkorom volt nekem. Ezek rettenetesen tetszettek. Hát tényleg ahogy az édesanyám mondja, nekem ez otthon nem adatott meg ilyen komoly élet, ilyen szép élet, ugye. . . A Szigetről túlságosan sokat nem tudok mondani, mert nem laktunk sokáig ott — maximum egy félévig. . . S aztán elköltöztünk onnan, és átmentünk Óbudára lakni, a Templom utca 15-be. Beiratkoztunk a Cselka utcai polgári iskolába, s ott végeztük el aztán a

négy polgárit a Zsuzsával együtt. Én nagyon jó tanuló voltam, s könnyen is tanultam. A Zsuzsának is jó volt, hogy egy osztályba jártunk, s hát könnyebb volt neki is a tanulás, hamarabb elvégeztük. Sok időnk akadt bizony a játékokra. Sokat játszadoztunk... A Gyula bácsiról?... Abban az időben, amikor ott laktam náluk Óbudán, akkor jelent meg neki egy könyve, ami díjat is nyert, ezt a Rothermere-díjat nyerte – ha jól emlékszem – 7000 pengőt annak idején. Akkor kezdett el a Gyula bácsi igen erősen inni. . .

Hát, hogy is kezdődött az ivás nála, arról is tudok mondani egyet-mást. Őneki az élete olyan volt, a Gyula bácsinak, hogy ő hajnalban kelt föl írni az ő szobájában – egy utcai szobája volt neki – s ott bezárkózva elvégezte a napi munkáját körülbelül 8–1/2 9 felé. Akkor kijött, kérte a fürdőt, megreggelizett, felöltözött, mindig fekete öltönyt viselt, gombos, fekete-szürkebetétes gombos cipőt, bot a kezibe és elment. Hát valószínűleg akkor a városba ment, a szerkesztőségekbe. Hát nem tudom, egy írónak ilyenkor milyen dolgai vannak, ugye, az elintézéseit, az ő munkáit elvégezte, és délbe hazajött, megebédelt, és ebéd után egy kicsit lefeküdt és mindig elment, mondván azt, hogy elmegy egy kis sétára. Mondta a feleségének. Ez a séta eleinte egy félóraig volt, aztán már másik héten tartott egy óráig. Lassan-lassan egy pár hónap alatt olyan sétákat tett meg, hogy csak este jött haza. Azt mondta a felesége nekem, hogy „Te Joli, menj a Gyula bácsi után, vajon hova megy el. Vajon tényleg sétálni megy-e? . . .” Hát bizony, ha jól tudom a Lajos utcába egy vendéglőbe ment. Megmondta a Zsuzsi néni neki valószínű, akkor legközelebb másnap megint elmentem utána, akkor nem abba a vendéglőbe ment, egy másik vendéglőbe ment. És ez így ment napirenden, utána mentem, megnéztem, legutoljára egész közel a Koronába, a Kéhli Annához járt inni. De hát az olyan volt, hogy az természetes, hogy mindennap ott iszogatott. Öt percenként átküldött sokszor a Zsuzsi néni, mert az a túloldalon volt az nálunk, egy kőhajításnyira. „Joli – aszongya – menj át, szólj Gyulának, gyöjjön már haza.”

Mindig mondtam: „Gyula bácsi, tessék hazajönni, Zsuzsi

néni hívja, hogy tessék már hazajönni, mert késő van. . .” Olyan szépen nézett rám, komolyan az ő két szemével, s mondta: „Mondd meg Zsuzsi néninek, hogy azonnal otthon leszek”. . . Persze hát nem jött haza. . . Egypárszor csináltam, még megismételtem ezeket. Aztán hát a Gyula bácsi nem jött haza, hagytuk. . . Aztán bizony volt úgy, hogy éjszaka jött haza, egész későn. Később, már mint asszony, mert volt neki egy orvosa, az újságírók orvosa volt a doktor Lévy főorvos. . . és egyszer ez mentette meg az életét, mikor súlyos szívbaja volt neki. Egyszer én is felkerestem őt, egy kisgyerekeket vesztettem el és panaszaim voltak, a szívemre és felkerestem őtet. Hál Istennek nem volt semmi baja a szívemnek, csak az idegeimnek a gyerek halála miatt, s említettem neki: ugye, ha a Gyula bácsi nem. . . ivott volna, akkor még talán hosszabb időt élélhetett volna, azt mondta: Nem. . . sajnos, oly súlyos szívbaja volt, hogy jól tette, hogy ivott, legalább az utolsó éveiben megvolt neki az, amit még szeretett. . .

És a Krúdy Gyulának akkor, múltkoriban elmesélte, hány regénye ment egyszeriben, egyszerre az újságokban?

Az volt az édes dolog, egyszer bejött ebéd után a feleségéhez. Ő soha nem volt öntelt, beképzelt ember, nem emlékszem vissza, hogy dicsekedő lett volna. Lehet, hogy jó hangulatban volt akkor ebéd után, bement a felesége szobájába és elbeszélgetett vele. Erre mind visszaemlékszem, mert én is ott voltam a szobában. . . Mondta: tudod Zsuzsi, kevés magyar író éri azt meg, amit én pillanatnyilag élvezhetek, hogy egyszerre három folytatólagos regényem menjen a napilapokban. . . Akkor ment a Kossuth fiú az Esti Kurirban, a Pesti Naplóban ment a Kékszalag hőse, a Magyarországon ment, az esti lapban a Tiszaeszlári Solymosi Eszter. Ötven évvel előzőleg megtörtént gyilkosság volt Tiszaeszláron, ezt regényben megírta és a régi újságokból, az Egyetértésből, a tárgyalásokat rámbízta, hogy én nagyon szép író voltam és jó helyesíró. Azt mondta, írjam le. Mindig kiadta napirendre, hogy mit kell nekem írni. Talán ezért nevezett el engem kis titkárnőjének. Ez a regénye is akkor ment, ez a három regény egyszerre és ő ezt elmesélte a feleségének. Minden szavukra nem emlékszem

vissza, de ahogy emlékszem rá, tátott szájjal hallgattam Gyula bácsit, mert ahogy ő beszélt, az ő szavaival, azt élmény volt hallgatni.

Mennyit adott a háztartásra?

Az akkori időben. . . nehezen tudnám ezt megmondani, de nagyon sokat. . . Hát, 40 pengőt körülbelül, naponta. . .

Az sok pénz. . .

Az akkor nagy pénz volt. Akkor egy cikkért 60 pengőt kapott, amiket fölvettem a Magyarországnál, a folytatásos regényéért.

És a télikabátjával mi is történt?

Volt egy vadonatúj télikabátja. Felesége tudta nélkül rámbízta, hogy tegyem be a zálogba. A Lajos utcában volt egy zálog, én be is vittem, odaadtam a zálogcédulát neki. Jött a tél, eszébe jutott a télikabátja. — Joli menj, váltsd ki. De ne szólj a Zsuzsi néninek! — Hát én el is mentem, és azt mondták, hogy már lejárt a zálogcédula és már nincs meg a kabát. Szomorúan mentem haza, mikor ezt elmondtam a Gyula bácsinak, de Gyula bácsi nem sokat hederített rá. . . Járt tovább a régi átmeneti kabátjában, azon a télen valószínűleg nem volt télikabátja. . .

Nagy háztartás volt, szobalány-szakácsné. . . hátul meg disznó hizott, nem?

Igen, az is volt egyszer, két disznónk. . . A két disznót, amikor levágták, akkor az egészből töltöttkáposztát csináltak. Meghívta a baráti köreit, az ivó barátait is többek között. Egyik barátjára nagyon jól emlékszem vissza, a Várkonyi Titusz volt. . . Zsuzsi néni nem is nagyon szerette őket, mert sajnos ezek mind oda jártak a Kéhli Annához és ezekkel iszogattak. Mi gyerekek mondtuk, hogy a Várkonyi Titusz titulál. . . Mi úgy neveztük el a Zsuzsával. . .

Akkor két hétig legalább töltöttkáposztát evett a család. . .

Nem, téved, a vendégség megette, talán egy kevés maradt. . . Nem voltak azok olyan nagy disznók. . . Talán nagyobbacská malacok. Járt hozzánk egy szobrász, aki minden áron kérte a Gyula bácsit, hogy olyan szép keze van, szeretné megmintázni. Sokat járt oda, míg végre a Gyula bácsi engedett neki és azt

mondta, rendben van, csinálja. Meg is csinálta. De hogy ki ez az illető, azt nem tudom. Egy fiatalember volt akkoriban. Egész érdekes dolog, valahogy ezt nem tudom miért volt, hogy a Gyula bácsi rokonságából csak egy járt hozzájuk, ludovikás tiszt volt, minden évben, mikor a szünidő volt, a Krúdy Ádám eljött. . . Ő elbeszélgetett az Ádámmal. Nagyon szerette a Gyula bácsi Krúdy Ádámot. Repülőtisztnek készült, arra emlékszem.

Az utolsó napot kell elmondania, amikor meghalt a Gyula bácsi: mi volt?

Amikor meghallottam, hogy a Gyula bácsi meghalt, a rikkancsok kiabáltak, hogy Krúdy Gyula meghalt, rögtön kimentem. A Gyula bácsi ott volt, mint halott. A Zsuzsitól kérdeztem, hogy hogy történt Zsuzsikám? Az újság úgy írta, hogy anyád talált rá, amikor anyád benyitott a szobába, apád halott volt. Nem Jolikám, nem így történt. A szobalány talált rá, az nyitotta rá az ajtót és az találta halva. Rögtön szaladtak anyáért. . . Mert hát sajnos az utolsó években nem éltek jó házasságot a Zsuzsi néniék, s valakije volt a Zsuzsi néninek, aki a végén el is vette feleségül. Egy mérnök volt, Surányi Pálnak hívták. Az is Óbudán lakott, csak az a Bécsi úton lakott, nálunk csak a Kiscelli utcán fel kellett menni, s ugyanolyan irányban lakott a Bécsi úton, mint mi a Lajos utcai részről a Templom utcában. Természetesen azon nap ott is tartózkodott a Zsuzsi néni, amíg el nem vitték a Gyula bácsit. És azon éjjel én ott aludtam. . .

Ő nem?

Ő nem, azért aludtam ott a Zsuzsával. És hát a cselédség ott volt.

Arra lennék kíváncsi, hogy később. . . sokkal később megkérdezte tőle, hogy milyen házasságot éltek?

Gyula bácsit nagyon szerettem, sokkal jobban, mint a Zsuzsi nénit. Gyula bácsinak nagyon jó lelke volt és tán azon keresztül szerettem meg, és hát a természetét is. Előtte a Gyula bácsi. . . nem is tudom, hogy mondjam. . . úgy szerettem, mint az apámat. Egyszer nem régiben. . . ugyan elég régen, mert van már annak nyolc vagy kilenc éve, nem tudom

hogya nem varrnék-e neki egy ruhát? Hallotta, hogy varrónő lettem és kérte, hogy jöjje el a lakására. A Múzeum körül hét alatt laktak s elmentem hozzá. S kezdtünk beszélgetni, a Zsuzsa nem volt ott, a lánya. . . Mondtam neki, hogy én nehezelelek a Zsuzsi néniire, mai eszemmel, már felnőttésszel pontosan, felkeresett telefonon a Zsuzsi néni, mint varrónőt, ugye, én furcsának találtam azt a házasságot, ahogy a Zsuzsi néni élt, az utóbbi években a Gyula bácsival. Rám nézett a Zsuzsi néni és azt mondta nekem: Joli, most már meg kell, hogy értsd, húsz év kordifferencia volt közöttünk. S egy beteg ember volt a Gyula bácsi. . . Gyula bácsi ötvenöt éves volt amikor meghalt, ezek szerint a Zsuzsa néni harmincöt volt akkor. A legszebb éveiben volt. . . Én mást nem tudnék mondani róla: ezt mondta akkor a Zsuzsi néni. . . S akkor pár percig elhallgattunk mind a ketten. Valószínű, a Zsuzsi néni is visszagondolt a Gyula bácsira, úgy gondolom, akkor, s tudta azt is, hogy én a Gyula bácsit nagyon szerettem.

És volt veszekedés akkoriban? Ahogy ma visszaemlékszik. . . emiatt. . .

Nem, a Gyula bácsi sose veszekedett. . . Hát néha volt úgy, hogy nem adott kosztpénzt. Egyszer volt úgy, hogy megbokrosodott, s azt mondta nem ad kosztpénzt, majd hozat a kocsmából ebédet. Ez is volt egyszer. Hát valószínű olyan kedélye volt a Gyula bácsinak akkor. Bizony egy nagyon jó disznótort hozatott és nagyon jól megebédelt, még a cselédség is. . . Úgyhogy nem volt rossz dolgunk. . . Valószínű közöttük volt valami akkor, a férj és feleség között. . .

A Zsuzsával hogyan voltak?

Nagyon szerettük egymást és nagyon jól kijöttünk együtt. . Hát például tudok egy édes esetet, a Zsuzsi nagyon szeretett olvasni és jóformán egy óra alatt szeretett elolvasni – hát lehet, hogy túlzok, hogy egy óra – de egy este valószínű elolvasott egy könyvet. Ezt a Gyula bácsinak elmesélte: „Pulikám, ma elolvastam ezt és ezt” S akkor mindig azt mondta: „Egy esteee?” Hát, hogy képzeled, így habzsolni a könyveket, azt mondja, hát azt se tudod, hogy mit olvastál. Tanuld meg, hogy úgy kell olvasni, hogy lassan átélni a

dolgokat, amit olvasol, mert az csak úgy marad meg az eszedben”. . . Hát persze Zsuzsi, úgy látszik, hogy szeretett gyorsan olvasni, ugye, a Gyula bácsi szeretne volna erről beszoktatni a Zsuzsit.

Hát befejezésül, mert most már az utolsó szalag is végére ér – jó kis beszélőkéje van, magunk között. . . – mit akar mondani? . . .

Hogy mit akarok? . . . Hát én nagyon örültem és boldog voltam. . . Gyerekkoromnak olyan felejthetetlen emléke, amit náluk töltöttem, hogy igazán hálás vagyok a sorsnak, hogy így hozta, hogy ott lehettem a gyerekkoromban két évig. . .

Mostanában szokott olvasni Krúdy-könyveket?

Azóta már többet olvastam. Mint gyerek nem, de azóta már többet olvastam Gyula bácsitól. . . Kaptam tőlük egy könyvet, Az élet álmot, sajnos nem tudta a Gyula bácsi dedikálni, pedig ígérte nekem annak idején, hogy én is kapok egy dedikált könyvet. Közbe, hogy eljöttem tőlük, elmaradt. Halála után közvetlenül kértem a Zsuzsát, s hát természetesen meg is adta. Így sajnos már csak a lánya tudta dedikálni. . .

Mit írt bele Zsuzsa?

Mit írt bele? Gyerekes írással? . . . Szeretettel Jolinak, Krúdy Gyula lányától, Zsuzsától.

S azon az éjszakán ott voltak. . . nem félt?

De nagyon féltam. . . Elég félős gyerek voltam mindig és álmodtam is. . . Azt álmodtam akkor éjjel, mintha a Gyula bácsi jött volna ki. . . a fürdőszobában volt akkor a vécé s ott szokott ő csoszogni, az ő lépéseivel. És fölkeltettem a Zsuzsit: Zsuzsikám, úgy félek. . . azt álmondtam, hogy Apu jön ki a vécére. . . s azt mondta a Zsuzsa: bárcsak jöhetne! Milyen jó volna még Joli. . . Hát csak nem félsz a Pulitól? (Mert mindig Pulinak hívta az édesapját. . .) Azt hittem, hogy nagyon fog sírni, amikor apját beteszik a koporsóba. De egy könny nem jött ki a szeméből szegény Zsuzsának. . . De nagyon szenvedett, tudom, mert nagyon szeretete az apját. . . És az apja is őt viszont. . . nagyon szeretete. . . a papa a kislányát, a Zsuzsát. Aztán eljöttem a temetésre. . . kimentem. Nagyon szép volt a temetése a Kerepesi temetőben. . .

A SINGER ÉS WOLFNER MINDENESE

Krúdyról azt mondják, hogy az írók írója volt. Vajon a könyvkiadók is ezt mondják? Milyen volt Krúdy? Mit mond róla Almási Gusztávné, aki 37 esztendő telt el a Singer és Wolfner szolgálatában?

Mi szerettük Krúdyt, minden hibájával együtt. Annyira megszoktuk. . . Akkor én a Singer és Wolfner titkárságának voltam a vezetője, amikor ő minden nap belátogatott a vállalatához. . .

Mondjon el egy látogatást. . .

12 óra felé érkezett Krúdy Gyula rendszerint. A szobám ablaka az Andrásy útra nézett, ott állt meg mindig a fűtőtest előtt és úgy beszélt a szobába befelé. Rendszerint kéziratot hozott vagy kéziratot ígért. A látogatása mindig pénzzel volt kapcsolatos, annak ellenére, hogy ő emberileg is szeretett minket, és hozzánk tartozónak érezte magát. Mi pedig vártuk a látogatását. Kéziratot nem mindig adott — ígérete szerint — s azt sem mondhatom, hogy anyagi ügyekben a legfegyelmesebb íróink közé tartozott volna. Ennek ellenére a vállalat és közöttük jó volt a viszony, akkori gazdám, Wolfner József barátjaként tisztelte Krúdyt.

Mondaná el egy látogatását. . . Megkocogtatta az ablakot. . . vagy beköszönt. . .

Biztosan látta fényképről. . . Magas, kissé hajlott nyaktartása volt. Félrehajtotta a fejét. Úgy látszik a magas férfiaknak ez a szokásuk, hogy nem mernek teljesen kiegyenesedni. S amikor bejött — akkor ilyen hosszú kutyanyelvet élénk tett azzal, hogy már készül a novella. Erre vette fel a honoráriumot, a készülő novellára. Azzal, hogy ma befejezi és holnap elhozza. Másnap megint a készülő novella jött el, azt hozta magával, de a végén mégiscsak elkészült, ugye? . . . Meg beszélgettünk könyveiről, hiszen ő az Új Idők-nek is állandó írója volt. A szerkesztőségekbe is bement. Vagy készülő ifjúsági regényeiről, amire nekünk szükségünk volt és mi kértük tőle. . .

Ő szívesen írt ilyesmit?

Szívesen írt, szeretett írni. . . Hát tudom, hogy például A tizenhat város tizenhat lánya igen nagy sikere volt annak idején a vállalatunknak. A Magyar Lányok-ban folytatódott – azután, ha jól emlékszem – a Százszorszép könyvek sorozatában jelent meg és nagyon nagy példányszámban.

Vajon hány ezer példányban?

Abban az időtájban, ha egy könyv 6000 példányban megjelent, az már jelentős sikernek számított, mert az átlagos példányszám 3000 volt. . .

De egy Százszorszép könyv?

Egy Százszorszép könyvnél – mondjuk – 6–8000, volt úgy, hogy 10 000 példányos kiadásai is voltak, de a polgári könyvkiadásban inkább több kiadással dolgoztunk, nem egyszerre nagy példányszámmal. . .

Nem kockáztatott a kiadó. Nem egyszerre kötöttük a példányszámot, hanem a kereslet, vagyis a szükséglet arányában. . .

Ha már lányokról beszélgetünk, akkor engedje meg, hogy megkérdezzem: szép ember volt-e Krúdy?

Nekem az az érzésem, hogy úgy vizsgálom – csodálatos módon én a külsejével nem nagyon foglalkoztam –, szép ember számba ment. . . Úgy tudom, hogy tetszett a nőknek. . .

Mi tetszett rajta? . . .

Talán az ő borongós, hogy mondjam, romantikus lénye. . .

A mélabú mindig tetszik a nőknek. . .

Annak a kornak a divatos férfitípusa volt.

Az öreg Wolfner hogyan tárgyalt vele?

Baráti alapon. Meleg barátság fűzte össze egymáshoz. Tudott bajairól, életének összes komplikációiról, mert ez is adódott bőven. Elmondjam? . . . Most már elmondhatom, mert hiszen senki sincs az élők sorában. . . Az az érzésem, hogy Krúdyval egy érzelmi kapcsolat talán dicsőség is már. . . Nem szégyelnivaló akkor sem, ha az a polgári társadalomban nem volt legalizálva. A Singer és Wolfnernek volt egy igazgatója Wiesner Emil. Igen kiváló ember volt. Annak a felesége és Krúdy Gyula között egy – tudomásom szerint – nagy, lobogó szerelem zajlott, hogy így mondjam. . . És utóbb a leánya

mondta egyszer, mert eljött hozzám, a Zsuzsi, s megkérdezte tőlem, hogy nem tudom-e ki volt az az F. betűs hölgy, aki Krúdyhoz annyi. . . hát mondjam? . . . mondhatom. . . szerelmes levelet írt. . . Én megmondtam, hogy Wiesner Fannynak hívták. . . Ő csak a keresztnévének a kezdőbetűjét használta.

Ez körülbelül melyik évben lehetett?

Lehetett 1912-től. . . a háború alatt is folyt ez.

Vajon meg is személyesítette ezt a Fannyt valamelyik Krúdy regényben, elbeszélésben?

Hát a jó ég tudja. Annak idején Krúdy annyira elvonatkoz-tatta magát az élettől a műveiben. . . Ő Szindbád volt. Általában az író sose úgy mintáz meg, hogy erről mintázta. Rendszerint sok ember tulajdonságai személyesítődnek meg egy embernek a figurájában. Biztos, hogy Fanny is él valahol, valamelyik könyvének valamelyik alakjában. . .

Hányban került a Singer és Wolfnerhez?

1912-ben.

Akkor talán emlékszik arra a gyűjteményes Krúdy-sorozatra, amelyik talán egy-két évre rá, 1914 körül indult meg?

Emlékszem annyira is, hogy Az őszi utazás a vörös postakocsin a Franklin-Társulat kiadásában jelent meg. Mert akkor az úgy volt, hogy le volt kötve az író, de hogyha az előlegei már túlhaladtak bizonyos összeget, akkor kénytelen volt ezt a „szerelmi viszonyt” megszegni s elmenni más kiadóhoz. A „nemes konkurrencia” túlzottan tisztességes nem volt. Így esett, hogy Krúdy néhány könyve más kiadónál jelent meg. Akkor a gyűjtemény részére meg kellett váltani a könyveket, vissza kellett vásárolni. Meg kellett egyezni azoknak a kiadók között, akik a jogok felett diszponáltak.

Drága árfolyama volt a megváltásnak?

Hát én úgy tudom, hogy példányszámban fizettek, s fizettünk mi is. Vagyis körülbelül úgy mentek ezek a dolgok, hogy átengedték a gyűjteményes kiadás jogát, egyszeri vagy többszöri kiadásra a második kiadónak, de az illető köteles volt a gyűjteményes kiadással egyidőben a másik kiadó számára példányonkénti eladásra kb. 3000 könyvet nyomtatni. . . Szóval 3000 könyvnek a teljes előállítási költségét fizették meg.

S aztán egyidőben hozták forgalomba, vagy később?

Arra rendszerint volt klauzula. Vagy várni kellett a gyűjteményes kiadásnak bizonyos kifutására, vagy pedig aszerint, mennyire nagy kár érte az egyik kiadót, vagy nagy haszon volt jelentkezőben a másik számára.

Az 1920-as évek végén, Krúdy már nem jelent meg a magyar könyvpiacon, nem jelentek meg kötetei. Minek tulajdonítja, hogy nem adták ki sem régi, sem új könyvét s utolsó könyve Az élet álom saját kiadásban jelent meg 1931-ben a Hungária Nyomdánál?

Azon töröm a fejem, hogy valami volt a Vörös postakocsival. Mintha azt egyidőben nem szabadott volna kihozni. Úgy tudom, hogy annak cenzúra akadályai voltak. De, hogy hogyan történt ez, bizony eltelt egynéhány esztendő azóta, s az én emlékezőtehetségem. . . Tudom, hogy a Vörös postakocsiban megismerésített ő közéleti nagyságokat s úgy emlékszem, hogy ebből volt valami baj. Mert tudom, hogy a Vörös postakocsi egyidőben nem volt kapható, nem tudtuk kihozni. . .

S vajon ki akadályozta meg személy szerint?

Valószínűleg felsőbb hatóságok.

Hogy ment ez? Mondjuk a Singer és Wolfner cégre ki üzent, vagy üzenhetett rá?

Nem tudom. . . Azt tudom, hogy a Singer és Wolfner annak idején meg volt sértve Krúdy hűtlensége miatt. . . Volt egy ilyenfajta dolog is. De arra határozottan emlékszem, hogy a Vörös postakocsinak bizonyos politikai akadályai voltak.

Ki szólt közbe?

Úgy tudom, hogy a miniszterelnökség sajtóosztálya. . .

SZINDBÁD ILLUSZTRÁTORA

A múltkorjában megütötte a szemem egy nagyon szép fényképes beszélgetés a Film, Színház, Muzsikában, amelyik Kürthy Györgyöt, a színészt mutatta be. Ő talán az egyetlen, aki még emlékszik arra a régi-régi Nemzeti Színházra, leg-

alábbis azon kevesek közül való, aki emlékszik a 125 éves színházra. . .

Játszottam is ott, két évig, a régi színházban, a régi drága, jó, szép kis épületünkben, hogyne, 906-tól 8-ig. . .

Azt is megtudtam abból a kis írásból, hogy előtte újságíró volt Kürthy György. . .

Grafikus, építésznövendék, satöbbi, satöbbi. . .

Éppen erre a grafikusságra lennék bővebben kíváncsi, hiszen már 1917-et írunk, előre mentünk egy pár évet a színeszetből, amikor is megjelent a Táltos Könyvkiadónál egy nagyon szép, díszes, ízléses kötetecske, duplázva, a kétfajta Szindbádról, Krúdy Gyula tollából. Ezt a kötetet Kürthy György illusztrálta.

Hát erről nem sokat tudnék mondani egyebet, mint azt, hogy Farkas Laci, a Táltos-nak a kiadója, akinél több könyvet is illusztráltam, többek között Szemere Györgynek a Füllentő Gergely című ifjúsági mesekönyvét, megkért, hogy Krúdyhoz is csináljak rajzokat. Krúdy nekem már ifjúsági ideálom volt, még gimnazista koromban. Alig ugyan pár évvel idősebb volt, mint én, de már akkor nagyon rajongtam érte, hát boldogan vállaltam a felszólítást, ezt a megtisztelő ajánlatot és meg is csináltam a rajzokat. Ez volt a historikuma az illusztrációs műnek.

Hát a megbeszélések és Krúdynam a tetszése? . . . Hogyan fejeződött ki?

Mi közvetlenül nem beszélgettünk erről, mi csak a kiadón keresztül tárgyaltunk. Velem szemben nem is tett semmiféle kívánságot, semmiféle feltételt, úgy hogy én Farkassal és a Táltos-sal egyenesen voltam csak üzletben. Krúdyval ebben az ügyben nem találkoztam. Privátim pedig nagyon jó barátságban voltam vele. Amikor az első feleségemmel Vízvári Mariskával éltünk együtt és ő mint annak idején nagyon híres szakácművésznő, szerette fitogtatni a tudományát, gyakran volt nálunk vacsora, vagy ebéd, amikor nagyon híres és kedves, kellemes kollégák és kortársak voltak meghíva, többek közt Bánffy Miklós, Szomory Dezső, Bródy Sándor, satöbbi, satöbbi. . . Egyszer fölmerült az az ötlet, hogy Krúdyt is

meghívjuk. Megtudtuk, hogy ő nemigen szeret „fehérasztalnál” és „társaságban” jelen lenni, hanem a kiskocsmákat szereti, a pirosabroszos óbudai és budai, józsef- és ferencvárosi és Király utcai kis helyiségeket, dehát én kapaciroztam magamat ahhoz, hogy meg fogom híni és ő el fog jönni ide. Még valami fogadásra is került sor, valaki azt mondta, hogy nem fog eljönni, hát fogadtunk. Erre írtam neki egy pár sort, meghívtam. S eljött. Kevesen voltunk, jól érezte magát, és amikor éjjel (nem tudom) 1 vagy 2 óra után telefonáltunk a konflisáért, hogy hazavigye, azt mondta: Tudod-e, hogy miért jöttem el? Mondom: nem! Azért, mert szeretsz? Azt mondja: az is. De főleg azért, mert a meghívó borítékon úgy állt, hogy tekintetes Krúdy Gyula úrnak. . . (nevet) Érted? Ő demokrata volt, s épp ezért nem nagyságoltatta magát, ő demokrata volt, de éppen azért nagyon-nagyon adott arra, hogy régi, jó magyar családból származott.

Vajon Vízvári Mariska mit adott a neves vendégnek? Mi volt ilyenkor a főfogás?

Minden vendégnél mást és mást. Aszerint, milyen stílusa volt az illetőnek. Szomorynak párizsi ízlésű dolgokat. Krúdynak pedig szepesi virslit, tormával, aztán valószínűleg egy túróscsusza is volt ha jól emlékszem, kaporral és töpörtyűvel. . . és kocsisbor. Természetesen (nevet), nem lehetett konyakkal. . . kocsisbor, közönséges kocsisbor, nagyon jóízűen el is fogyasztottuk.

Ez körülbelül hányban lehetett? Háború alatt?

Háború alatt, úgy. . . 15–16-ban lehetett. Akkor járt hozzánk nagyon sokat Thallóczy Lajos is. Bécsből, jó barátunk volt, ő mindig megrendelte előre a vacsorát, vagy az ebédet, amikor Pesten volt és nagyon a lelkünkre kötötte, hogy olyanokat hívjunk meg, akik övele nagyon jóban vannak, de egymással nagyon rosszba. . . Például Jászai Marit és Márkus Emmát, vagy Paulay Erzsit és Váradí Arankát. Ott ült az asztalnál és szerette, mint a bikaviadalt, összeugrasztani őket és. . . mosolygás alatt az asztal alatti párbajokat előidézni.

Thallóczy milyen tisztet töltött be akkor?

A közös pénzügyminisztérium osztályfőnöke volt és Ferenc

Józsefnek bizalmas embere. Politikus, balkáni szakértő, az összes balkáni nyelveket nagyon jól tudta.

Boszniai civil kormányzó volt, aki a király temetése után visszatérésében Boszniába, Herceghalomnál egy vasúti katasztrófa folytán halt meg, álmában, az agyát keresztül fúrta egy vasrúd a hálókocsiban.

Farkas Lászlóval, a fő-Táltossal beszélgetve, azt mondta, hogy a Szindbádra olyanformán került sor, hogy Te ajánlottad neki Krúdynak ezt a művét, pontosabban Krúdy Gyulát, mint szerzőt. . .

Ilyesmi lehetett, mert mondom, nekem Krúdy már ifjúkori, sőt majdnem gyermekkori ideálom volt. Egyszer Bródy Sándor megkérdezett engem, tán nyolcadik gimnazista voltam akkor, hogy. . . kit szeretsz legjobban az írók közül? Mondom, hát én csak legfeljebb egy szójátékkal felelhetek, Sándor bácsi, hogy a Brúdyt, vagy a Kródyt. Hogy-hogy? mondom: a Bródy Sándor is nagyon kedvencem, de a Krúdy Gyula is. Kicsit meg is sértődött akkor. Akkor ő már nagyon híres író volt, hogyne, Krúdy pedig egy taknyos 21, vagy 22 éves gyerek volt, aki jött Nagyváradról és kezdett írni, de senki se vette komolyan. Senki. Pár tárcája jelent meg és engem úgy megfogott, úgy izgatott, poétát láttam benne, s festőt. Piktort. Mednyánszky Lászlót láttam benne, mint író. A legtöbb ember azt mondja: nincs meséje, nincs kompozíciója. . . ez nem író. Nem vették komolyan. Sokáig. Most támad föl tulajdonképpen. Igaz?

Igen hát ez talán törvényszerű is. Halála után egy emberöltővel. . . Harminc év telik el most, kezdődik az az időszak Krúdynál, amikor az írók írójából az olvasók írójává lép elő.

Ez a vízválasztó. Igen, mert 30 év után vagy kisül róla, hogy nagy író, vagy az derül ki, hogy nem író. Hát őrá kisült, hogy nagy író.

Nagyon tetszettek nekem azok a Szindbád-illusztrációk. Mondanál egy-két szót: hogyan keletkeztek. . .

Erről már nem tudok semmit. Hát megihlettek, leültem és lerajzoltam. Semmi. . . Nem volt itt előkészítés. Ahogy jött. Ahogy szokott lenni az ilyesmi.

Mert reális alakok, de mégis egy kicsit a mesének, az álomnak stilizált ködfüggönyén át. . .

Ahogy éreztem, ahogy elképzeltem. Kosztolányinak is csináltam akkor egy vers-kötetéhez illusztrációkat, de ez valahogy közelebb volt hozzám.

Hogyan volt, hogy Kürthy György, a színész, egyszerre elővette a rajzoló ceruzát? . . .

No nem, hát én előbb lettem grafikus. . . Előbb voltam grafikus, aztán lettem, mondjuk. . . író. 19 éves koromban saját verseskönyvem jelent meg, saját illusztrációmmal, majd még megmutatom neked. . . Aztán újságíró lettem, majd Münchenben lettem műegyetemi hallgató, satöbbi. Ahogy a Sugár Károly egyszer mondta rólam: minden fölösleges tudományok doktora. . . Hát sajnos, igen.

Melyik állt legközelebb a szívedhez, nyilván a színészet?

Mindig az amit műveltem. Végeredményben dilettáns, amatőr vagyok. . . különbség csak az volt köztem és Bánffy Miklós között: neki megvolt az anyagi háttere ahhoz, hogy át is élje, ki is élje magát abban, amihez éppen kedve volt. Ha írt – írt, ha rajzolt – rajzolt. Nekem sajnos pénzért kellett ezt csinálnom, mert nem volt meg az anyagi alap, de így is jó volt!

A SABÁCI HŐS

Krúdy Gyulával 1917-ben ismerkedtem meg a Fészek klubban, nem sokkal azután, hogy hadnaggyá kineveztek és mint hadnagyot fölvettek a Fészekbe fiatal korom ellenére. Krúdy akkor nagyon divatos író volt. Krúdy írt is rólam az egyik regényében. A 42-ös mozsarakban.

Amikor hazajöttem sebesülten. A barátságot olyan New York kávéházi-alapon tartottuk is. 921-ben például együtt mentünk el a haldokló Kiss Józsefhez és később is többször találkoztunk. 926-ban a Margitszigetre költöztem és másfél évig laktam ott. Fiatal házas voltam, kisfiam volt. Krúdy akkor a Kastélyban lakott. A Kastély valamikor József főhercegé volt, a most meglevő régi kolostor-falhoz volt építve. A földszinten a nagybátyám lakott. Krúdyval sokat sétálgattunk együtt. Ő szerette általában a magányt és nem szeretett sokat

beszélgetni. Volt egy nagyszerű kis búvóhelyünk, a Zeissler-féle vendéglő. A margitszigeti kertészek a volt József főhercegi birtokról, valamelyik Pilis-menti községből kerültek oda, azok gereblyézték a füvet, ápolták a növényeket, a rózsakertet. Az ő számukra az Újpest felé néző Dunaparton, a rózsakert háta mögött volt egy kis vendéglő. Illetve nem is vendéglő volt, hanem szatócsbolt, ahol a munkások megvették a sült szalonájukat, kenyerüket, borukat, pálinkájukat. . . Krúdyval a Zeisslerék szobájában, fölvetett ágyaknál szoktunk darvadozni esténként, amikor jó kedve volt. Neki az adagja akkoriban két csattos üveg volt. Néha benézett Szép Ernő is. Ott szép csöndesen elpoharazgattunk, sokszor bizony hajnalig is, amit feleségem természetesen nem vett jónéven, én azonban annál jobban élveztem. Mert néha-néha megszólalt és mondott valami valódi Krúdy-dolgot. Természetesen ez nem volt az igazi Krúdy-féle darvadozás, mert ő igazában, mikor egyedül volt és eltűnt hazulról, akkor ott a háznál tudták, hogy a Poldinál van. A Mélypincében, a Tabánban, a Kereszt-tér tövében. . . Ez olyan kis fiók-darvadozás, fiók-hallgatás volt. A fődolog az volt, hogy hallgattunk. A Kastélyban ott voltam, amikor Jászai Mari a nagynénémet tanította angolul, – erre roppant büszke volt a Nagyasszony. . . Krúdy sosem mulasztotta el, amikor Jászai megjelent a nagynénémnél, hogy le ne jöjjön. Lehetetlen volt Jászai Mari hangját meg nem hallani, mert ő bizony szeretett hangosan beszélni. Krúdy olyankor lement és vidékies, régies gavallérkodással valósággal letérdelt előtte és úgy mutatta ki a hódolatát a Nagyasszony iránt, akit különben úgy is hívott.

Megvallom őszintén, hogy az írói mesterség varázskonyhájába, vagy boszorkánykonyhájába nem tudtam belátni rajta, nem tudtam meg sohasem, hogyan kell írni. Mint ahogy Krúdy is megírta, hogy sohasem tudta meg Szemere Miklóstól: hogyan kell nyerni a kártyán vagy lóversenyen. . . Pedig éppen eleget volt vele. . . Egyet s mást mégis megtanultam tőle: hogy kell például egyhajtásra kiinni egy deci bort. (Egydecis poharakból szerette a bort.) Azt hiszem, bizalmasabb volt a Kernács bácsival. . . ez egy öreg rendőrőrmester volt, aki a

szigeti rendőröknek volt az alparancsnoka. Azt hiszem, vele bizalmasabb volt sokkal, mint énvelem. Hát körülbelül ennyit mondhatok Krúdyról.

És a 42-ös mozsarak-ban hogy szerepelt Gyöngyi László?

A 42-ös mozsarak-ban úgy szerepelek, hogy én az úgynevezett sabáci hősök közé tartoztam, tudniillik megsebesültem, mint önkéntes szakaszvezető Sabácnál és meglehetősen jó sajtóm volt. Apám jónevű színész volt, s hát megírták, hogy a sabáci hős így, a sabáci hős úgy. Az ezredtársaim, bőven sebesültünk meg, ki is csúfoltak. Egy hatalmas fekete-sárga szalagos koszorút kaptam. A haza megmentőjének címmel. Krúdy felkeresett a Honvédhelyőrségi kórházban és megnézte hogy vagyok. A 42-ös mozsarakban azt írta meg, hogy no, megérkezett Sabác alól a Gyöngyi Izsó fia, Gyöngyi László s ezentúl ő fogja játszani a zsidó honvédban a zsidó honvéd szerepét az apja helyett. . .

De ez ugye a könyvbe már nem került bele?

A könyvbe már nem, csak az Új Idők-ben folytatásokban megjelenő regényben van benne. Körülbelül második folytatásban. . .

A Kiss József haláláról, hogy is volt az a nevezetes história?

El lehet mondani? . . . Hát az úgy volt, hogy miután Kiss József 1921. december 31-én halt meg, Krúdy apja pedig 1900 december 31-én. . . tehát Krúdy valahogy elérékenyedve ült a New York kávéházi Kövesi-asztalnál. Elhatároztuk, hogy elmegyünk a Népszínház utcába, ahol Kiss József lakott, illetve hát akkor már haldoklott, a Bauer ezredesnénél, aki Kiss Józsefnek a lánya volt. Én akkor az Újság-ot tudósítottam. És ott haldoklott a kis, gnóm-termetű, aprócska ember, Kiss József. Krúdy meg volt hatva, mindnyájan meg voltunk hatva. . . és akkor egyszerre csak megszólalt a haldokló s odaszólt a fiához: Fiam adj nékem egy szivart. . . Kiss József fia gondosan levágta a szivarnak a csücskét és azt mondta: A szájába dugjam, Apuka? Azt mondta: nüná, a seggembe. És ezzel meghalt. . . Ilyenek a nagy emberek utolsó szavai. . . Körülbelül ilyen lehetett a Goethe-féle „Mehr Licht” . . . de ez hiteles! A „Mehr Licht” az kevésbé. . .

Vajon hogyan nézett ki Krúdy, milyen volt az ő külseje, impozáns alakja. . .

Az a jellegzetes félrehajtott fej a daliás ember. 182 cm magas volt, amint ezt meg is írja egyik novellájában. És a mellbőrsége 110 volt, egész pontos méreteket adott magáról. . . Jól nézett ki, ha szabad magam így kifejezni, mindig. Azt hiszem 55 éves volt összesen. . . mikor meghalt. Ha jó napja volt és jól kialudta magát, akkor 50 évesnél nem látszott többnek. Persze, némileg öregítette az a holló bajusz, amit viselt.

És az asszonyok? Mert erről a kortársak nem nagyon vallanak, de te, gondolom, tudsz némi intimtást. . .

Őneki feltűnően sok viszonya. . . nem viszonya, hát ismeret-sége volt. . . Azt hiszem, nagyobb volt a füstje, mint a lángja. Inkább elbeszélgetett az asszonyokkal, csodálatosképpen fázott és félt az úgynevezett irodalmi asszonyoktól. Szerette az egyszerű asszonyokat. Körülbelül a. . . melyik is az a regénye, amelyben ír a Jella asszonyról? . . . Várjunk csak egy pillanatra, melyik az. . . Az asszonyságok díjában levő Jella asszonyról, aki egy találkahely-tulajdonosnő volt, akik hát. . . meglehetősen gyakran szerepeltek Krúdy életében is. Ez volt az ő ideálja, egy olyan ropogós, kemény, dalmos asszony, ahogy Jókai írta, annak idején. . . Jókait nagyon szerette, állítólag halála előtt is Jókait olvasott.

Utolsó kérdés: vajon melyik a kedvenc Krúdy-könyved, s miért. . .

A kedvenc Krúdy-könyvem a Boldogult úrfikoromban. Azért, mert olyan keresztmetszet, olyan korkép, amelyből megtudhatunk mindent. Nagyon sokat ismerek az alakok közül és a többi Krúdystákkal, ha szabad ezt így mondanom, igen gyakran vitatkozunk, hogy vajon ki volt az esperes, ki volt a méltóságos úr. Vajon létezett-e a Stetz nevű hordár, vagy sem, ki volt a huszártiszt, hogy vajon tényleg egy Kaszeli fiú volt-e az álmatlanságban szenvedő úriember, aki a regényben mint Kacs Kovics úr szerepel. . . Egyszóval ezért szeretem a legjobban, mert valóban a világirodalomban úgyszólván egyedülállónak tartom, hogy valaki ilyen magaslatról, ilyen fölé-

nyesen, ilyen ragyogóan, szimpátikusan és mégis lemondó gesztussal mutassa be, hogy vége van egy korszaknak és itt kell, hogy egy újabb korszak jöjjön. . .

A SZIGETI EZERMESTER

Akkor már ittunk annak az örömére, hogy megtaláltuk „Vörös” Károlyt, azaz Herczegh Károly lakatosmestert, aki most a Bolyai Kollégiumot boldogítja – hiszen már mindenütt kerestem –, hát most idézzük meg Krúdy Gyula urat, ennek a könyvnek a lapjai számára. Hogyan ismerte meg? . . . Ki volt tulajdonképpen ez az ember. . .

Krúdy Gyula? Én úgy szólítottam őtet, nagyságos úrnak. Mindig. . . Mert igen gavallér ember volt. . . Igazán gavallér ember volt. 19-be, a kommün alatt, titokba ivott bort. És én rányitottam az ajtót. Szegény. Úgy megjijedt, hogy el is ejtette az üveget. Hát én tőlem nem köllöttött félni, mert én igazán, én. . . én. . . majdnem kértem tőle, hogy adjon. De szegény nem mert adni. Szesztalalom volt. . .

Hát azután jöttek ezek a nehéz évek, nehéz napok. S egyszer a – meg is van még az a platánfa, meg is tudnám mutatni azt a padot is. Ott ültünk. Azt mondja nekem: – Károly, nincs cipőm! . . . S mikor meghalok, szobrot állítanak nekem. Még jó volna az a pénz. . . lóvé. . . kis lóvé. . . így mondta. . . Hát mondom – nagyságos úr, egy kis pohár borocskát is meginnánk. . . Jó ebédet! . . . Az bizony, Károly. . . De kikaparják a kezünkből most azt. . . Ez már 19 után való volt mind. . . Előfordult, hogy egy pesti vendéglőben, ami mostan a Lipót körút és Falk Miksa utca sarok. . . Ott találkoztunk. Azt mondja: – Hova megy Károly? – Megyek Szigetre, haza. . . – Ne menjen. . . Fogott egy konflikt, üljön mellém. Hát mondom: – Nagyságos úr, ilyen kis gebét tetszett választani. . . – A magyarnak ez köll. Csontos ló. Maga nem ért ehhez. Majd megérti, maga fiatalabb, majd autón fog járni. . . Eszembe jut: ez a csontos ló. . . ezt nem felejttem el sose. . . (nevet) Elvitt engemet, nem is egyszer, többször. Hát mi

nagyon jóba voltunk amúgy. Előfordult az is, hogy a lányuk azt mondta, hogy – Károly, el kellene menni az úrnak borért, Kéglühöz – Most nem tudok elmenni, de későbben el tudok menni, mert akkor már ráérek munka után. . . Hát aztán előfordult, hogy átmentem csónakkal. Öreg Drabcsik volt a borszállító, a nagyságos úrnak. De bizony nem tudták sokszor előállítani, így többször elmentem. Mikor mondtam, hogy a nagyságos úrnak, már a Krúdy úrnak köll a bor. . . még azt se kérdezték, hogy pénzt hoztam-e? Telemérték mindent és útnak indítottak. Szaladjak, hogy a csónakkal át tudja menni. Közbe meg én is bevágtam két-három decit. Csak igyon még, mondták Kéglinél, jól ismerték őtet. Most nemrég halt meg az öregasszony. És olyan szíves volt velem, hogy akármennyi vendég volt, engemet mindig útnak indított. Hosszú ideig ez tartott. . . Mikor elköltöztek Szigetről, sirattam őket, örökké. S most, mikor nem is olyan nagyon régen, hallom, hogy szobrot állítanak. Hát akárki, akármit mond, ez az ember igazat mondott. Meghalok. . . Én azt hittem, először, mikor azt mondta, hogy szobrot állítani. . . nem voltam úgy tisztába a dolgokkal. . . Hát mi a nyavalyának egy embernek szobor? De bizony, most mikor fölállították a szobrot, már sokkal-sokkal értelmesebb voltam. . . Hát bizony kiesik a könnyem. Ennek az embernek igaza volt. Örökké szerettem őtet és sajnáltam. Még élhetett volna. De igazán megérdemelte eztet, igazán. . . Igazán megérdemelte ezt a szobrot. Hát hiszik, vagy nem hiszik, ha arra megyek, a kalapom megemelem, (sír) Ez így van.

Jó ember volt?

Finom ember volt. Hát nem is lehet számítani a közemberekhez. Olyan finom ember volt. Én annak nem tudtam köszönni. . . Megelőzött. Bizony nem is mérgeződtem utána. . .

Hogyan ismerte meg Krúdy Gyulát?

Szigeten nőttem fel gyerekkorom óta. 913-ban kezdtem az életet. De előbb is kezdtem, akkor még labdaszedő voltam. A Király Ernőnek, meg a Kosáry Emminek. . . A labdát szedtem. . . Ők már mondták akkor is, hogy ott megy a Krúdy úr. Én azt se tudom, hogy mi az, ki az. . . De későbben, mikor

aztán a háborúnak már majdnem vége volt, ott a Kastélyban volt, császári és királyi József főhercegnek a kastélyában kaptak lakást, s attól a pillanattól jóba lettem a családdal. Ilyen műszaki dolgokat csináltam nekik, ezt azt, így azután jóba voltam a családdal.

Honnan került a Szigetre? Melyik faluból?

Csévből. . . Piliscsév. . . Nincs messze, 31 kilométer.

Mindennap onnan járt be?

Dehogy. . . ott laktunk Szigeten. . . A fél falu Szigeten dolgozott. Az egész falu ott volt.

És honnan kerültek elő, éppen maguk, a Szigetre? Valaki beajánlotta a falubelieket?

Egymást. . . Apám is ott volt a Szigeten, az József főhercegtől még nyugdíjat is kapott. . .

Milyen minőségben?

Csónak-átkelő mester volt. . . Úgy hívták őtet, hogy. . . révkapitány. Mindig azt mondta nekem: ez nem üzlet. Az volt az üzlet, amikor a József főhercegek hozták a cigánylányokat. . . Sokszor csúfolták, hogy révkapitány. Ezért dühöngött. Még 1890–1900-ban, akkoriban. . . még azelőtt is. Nagyon jól keresett ottan. A szerelmespárokat áthordták. Mondtam is a Krúdy úrnak. . . írt akkor valamit erről. . . de bizony én nem figyeltem. Mert fiatalember voltam, lányok után futkostam. Akkor valamit írt erről. Apám mindig emlegette ezt: József főhercegek. . . persze. . . Utólag én is hallottam ezt, hogy Alcsuton is mi volt. Mert ott volt egy másik, apámnak egy barátja, akit elvittek Alcsutra kertésznek. Azt mondta, hogy ott is hordták. . . De ez már régen volt, az öreg szülőktől hallottam. Apám egy másik emberrel, még akkor nagyon fiatal volt, még nem voltam a világon, ásatás alkalmából találtak apró aranypénzt. Belemarkolt. Három darabért adtak szép selymekendő, annak idején. Jött egy bizottság, elvitték. De volt vagy tíz kiló, ez az apró aranypénz. De bizony sose tudta megmondani, hogy mi volt az. Egy réz edényben volt. . .

Később is volt ásatás, a húszas évek közepén. . .

Arra az ásatásra emlékszem, 12-ben volt a nagy ásatás. . . Mostan már ki van bontva minden. . . Domb volt. . . Arra is

emlékszem pontosan, ott még bort is találtak. Kíváncsiak voltunk, de nem lehetett megközelíteni. Jöttek és apró szerszámcskával szedték le, elvitték. . .

Milyen volt. . . a Krúdy úr?

Elsőrendű ember volt. . . Nem is szabad ellene semmi néven nevezendő dolgot mondani. Sőt, talán még a galambnál is finomabb ember volt. . . Meg a család is. . . Én nagyon tiszteltem-becsültem. . . Azután mentek el Szigetről lakni, Óbudára. . . Azután megszakadt minden.

Óbudán már nem látogatta meg őt?

Nem. De találkozni találkoztam vele Kégliekénál. . . Mindég mondta: – Ejh, Károly, jó volt a Sziget, nagyon jó. Szerettem. Hát mért nem tetszik jönni? Hát azt mondja: – Anyagiak. . . gyöngé vagyok. Ezt többször mondta. Hát azt mondja, ha jól fogunk keresni, majd elmegyünk. Azt mondta, hogy én még jó világot fogok élni. De ő már nem. Mindig mondta. Akkor is mondta, amikor a Kégliekénál utoljára láttam. Mondom, hogy soká találkoztunk. Bizony már nem is vagyok jól, Károly. . . azt mondja. . . Nem is vettem figyelembe, hogy már betegeskedett volna. De hát még arra mondtam: kérnék kis pohár bort akkor. . . Az, Károly, az Károly. Már csak az segít. . . Nem fogok már sokáig élni, mert gyöngé vagyok. De vigyázzon majd, jön egy olyan jó világ, azt maga még meg fogja élni. Jól fog élni. Hát most egy kicsit jól élünk. . . Megyek én is már nyugdíjba, készülök, de mindig visszatartanak. . . Ott a kollégiumba is visszatartanak. Hát nincs olyan ember, univerzális, aki mindent segít. Aki mindent tud csinálni. Én a Szigeten mindent megtanultam, lóvasalástól a víztornyotöltésig, mindent megcsináltam. Ott nőttem föl a műszaki osztályon. Azért volt nekem könnyű. De a Krúdy családot nagyon böcsültem mindig. Még akkor is, amikor hallottam, hogy meghalt. Bizony megsirattam!

KÉHLI FERI

Mi volt a legemlékezetesebb emléke Gyula bácsiról?

Gyula bácsiról? . . . hát az ő, mondjuk, megnyerő modora. Nem is egyszer szolgáltam ki. Gyula bácsi korábban, váratlanul bejött, egy délután, ebéd utáni időpontban. . . és kérte az ő fröccsét, kettő deci borát, tisztán, rendszerint mindig. . . eleinte emlékszem, kadarkát ivott, később a kadarkából áttért a többiek kedvéért a zöldszilvánira, úgy látszik neki is jobban ízlett. Az ő halkszavú, csendes modorával a . . . jól megtermett alakjával együtt, olyan parancsolóan hatott az emberre. Úgy is fogadta az ember őt. Emlékezetes volt egy ilyen. . . az újságírók által rendezett ünnepség volt. Megünnepezték a 20, 25, 50 éves újságírói jubileumokat, baráti körön belül. Egyszer a Gyula bácsi is ott felszólalt, egy igen szellemes, rövid beszédben. . .

Mi lehetett abban a szellemes, rövid beszédben?

Megemlékezett, ha jól emlékszem, Mann Hugónak, a lapkiadónak jubileumán. Végig sem tudtam egészen hallgatni a beszédet, csak egy részét, a beszédnek. Dehát egy olyan tapsorkán jött, amikor ő a modanivalóját befejezte, tömören, két-három szóval. Abban bent volt az egész Mann Hugónak az élete, munkássága, jelleme, amit el lehet képzelni egy emberről, jót, rosszat, minden benne volt. Tömören, három-négy polgári szóban. . . Olyan tapsot kapott a Gyula bácsi érte, hogy mondom, bámulatos volt. Azok, akik végighallgatták, hát azoknak ez nagy élvezetet nyújthatott ez a beszéd. Gyula bácsi ritkán beszélt de amit mondott, azt mindig szellemesen, és helyes magyarsággal. . . keresetlen egy-két szóval. . .

A másik, a . . . Gyula bácsival kapcsolatosan, ahogy az édesanyám mondta mindig, az újságíró, könyvíró, a Zeitungschreiber. . . óbudai nyelven mondta. . . Egyik alkalommal, emlékszem rá, amikor már mindenki elment, Gyula bácsi megmaradt. És a nálunk ott 21 évet eltöltő Józsi főpincért megkérte még, hogy -- Édes szívecském, Józsikám, én elvinnék magammal egy liter bort, betöltene nekem egy literes zöldszilvánit. . . És hát az meg is történt. Közbe Gyula bácsi

kiment a dolgát végezni, s ott elaludt bizony. . . Bántani nem akartuk őtet. Láttuk, alszik, hát akkor aztán felkeltettük őt. . .

Mi módon? Nevezetes eset lehetett. . .

A mód az volt kérem szépen, egy kis tüsszentőpor volt. . . Mi nem voltunk jelen, ámbár jelen voltunk, de mégsem voltunk jelen. Kis tüsszentőpor formájában. . . és ő magához is tért és jött ki, azt mondja: Nem tudom, mi történt velem, egyszerre úgy elkezdtem tüsszenteni. . . mi tudtuk, hogy miért, de nem mondtuk. Nem akartuk bántani őtet, s akkor jött is és mondta: Hát Józsikám akkor én fizetek. El is ment a Gyula bácsi, elbúcsúzott, mint minden nap, ugye. Mi nem is gondoltunk arra, hogy ez az utolsó búcsú lesz. Reggel jön édesanyám és mondja nekem úgy 3/4 7 tájban: Mit gondolsz, ki halt meg?

Az anyám mondja, hogy meghalt a Gyula bácsi. Hát Gyula bácsi? Egy üzletbe sok Gyula bácsi jár, hirtelen nem tudtam, melyik az, nem is gondoltam, nem is mertem volna gondolni, hát még az éjjel elmentünk, lehetett fél 2, akkor abban a pillanatban ötlött föl, azt mondja anyám, azt mondja: ez az újságíró, Krúdy Gyula halt meg. . . Hát ugye én is mentem és az utolsó tiszteletet adtam neki még a lakáson, hát bizony ott állt még az a literes üveg, kifogyva az ágy lábánál ugye, egy szál rózsza, a szenteltvízben, ugye és hát megadtam az utolsó tiszteletet Gyula bácsinak. Aki szerintem nem is volt halott, az úgy nézett ki mint aki csak alszik, mint aki elaludt. . .

Hát magához milyen volt, atyai módon egyszer-egyszer, mint fiatalabb emberhez, nem oktatgatta, vagy nem adott egy-két jótanácsot?

Soha! Nem, ő nem, mindig a tisztelet hangján, ő magába volt elmélyedve, mint az az ember, aki magában a napnak a dolgait úgy összeszedi, összeszortirozza, rendezgeti a dolgait és tulajdonképpen pihenni jött hozzánk. Pihenni, s a napnak a dolgait összeszedni. Többször találkoztam vele például a Hajógyári szigeten, ahol sétálva ment.

A Hajógyári szigeten?

A Hajógyári szigeten, igen, hát ott bent, ahol a hajókat építik, ott az óbudai hajógyárban.

Nézegette őket?

Ő részben nézegette is, és érdekes, ahol találkoztam vele, mindenhol egyedül volt. És sosem lehetett valakivel látni menni az utcán, vagy bárhol, ugye, az a legritkább eset volt. Ő mindig egyedül ment, nyitott szemmel, ahogy láttam, magában elmerengve, gondolataival elfoglalva, úgyhogy mikor köszöntem neki: Jónapot kívánok, Gyula bácsi, bizony, úgy hát furcsának vette, hogy mi itt találkozunk, és nem otthon. Én üzletileg jártam ott kint a gyárban, a hajógyárban. Aztán találkoztam vele kint még a Romain, Aquincumban, Aquincumnak is úgy látszik, nagy tisztelője lehetett.

Ott is találkoztam például, kint az aquincumi ásatásoknál, kint a múzeum környékén, ő ott sétált bent a fasorban, a Gyula bácsi. . . Ceruza, papír a kezében. . . és úgy, hátravetett kézzel. . . és hát ahogy meg tudtam figyelni, az ember nem akart ugye bántani senkit, nem akart annyira, mint nem tudom, mint egy rendőr figyelni, amit el tudtam lesni, láttam. . . Ahogy még visszaemlékezem rá, hát bizony ő ott úgy jegyeztetett is, nyilván azért, hogy azokat a dolgokat mind felhasználja az ő írásműveiben.